

2018 • 3

LXXI. évfolyam • március

művelődés

közművelődési havilap

művelődés

közművelődési havilap

Szerkesztőségi tanács:

Egyed Ákos
Kása Zoltán
Péter István
Pozsony Ferenc
Széman Péter

A szerkesztőség:

Dáné Tibor Kálmán (főszerkesztő)
Balla Sándor
Benkő Levente
Demeter Zsuzsanna
Péter János

Postacím:

400183 Cluj-Napoca,
str. Gheorghe Lazăr nr. 30.,
O. P. 1. Cluj, C. P. 123
tel/fax: +40 264 434 110
honlap: www.muvelodes.net
e-mail: szerkesztoseg@muvelodes.net,
muvelodes@yahoo.com
Bankszámlaszám: Redacția Művelődés
RO57TREZ21621G335000XXXX
Adószám: 9549909

ISSN 1221 – 8693

Megjelenik a Kolozs Megyei
Tanács támogatásával
Apare sub egida Consiliului
Județean Cluj

Nyomdai előkészítés:

IDEA PLUS – Kolozsvár
Lapterv: Könczey Elemér
Műszaki szerkesztés: Fazakas Botond
Nyomdai munkálatok:
IDEA nyomda – Kolozsvár
Igazgató: Nagy Péter

Ára 3 lej

Tartalom

Benkő Levente: Százhetven év után: 3

művelődés 70

Csetri Elek: A régi Torda nevezetességeiről 4

emlék-lapok

Süli Attila: Az első március tizenötödike a két testvérházában 9

Demeter Lajos: Lehrer Henrik, a százból magyarrá lett tábornok 12

enciklopédia

Murádin Jenő: Melka Vince 14

Emlékezés Tavasz Sándorra 19

közösség

Strázli Viktória: A népfőiskola egy diák szemével 23

galéria

Vargha Mihály: Bocskai Vince szobrai elé 25

Suba László: Kövek, kavicsok, sziklák 27

könyvesház

Gaal György: Szóban-képpen az örök városról 29

P. Buzogány Árpád: Kőbe faragott múltunkról 31

Lapszámunk szerzői:

P. Buzogány Árpád – művelődésszervező, Székelyudvarhely
Csetri Elek (1924 – 2010) – történész, egyetemi tanár, akadémikus, Kolozsvár
Demeter Lajos – helytörténész, könyvtáros, Sepsiszentgyörgy
Gaal György – irodalom- és művelődéstörténész, ny. tanár, Kolozsvár
Murádin Jenő – művészettörténész, Kolozsvár
Strázli Viktória – egyetemi hallgató, Budapest
Suba László – szobrászművész, Torda
Süli Attila – hadtörténész, Budapest
Vargha Mihály – szobrászművész, a Székely Nemzeti Múzeum igazgatója, Sepsiszentgyörgy

A címlapon húsvéti tojásfestő gice vagy kesice. Deák Anita fényképe.
Szerkesztőségünk áldott húsvétot kíván a lap minden olvasójának, támogatójának és partnerének!
A hátsó borítón Széchenyi István idén március 15-én Szatmárnémetiben felavatott bronzszobra, Deák Árpád alkotása. A művész felvétele.

Támogatók:

Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület
RMDSZ – Communitas Alapítvány
Hargita Megyei Kulturális Központ
Hargita Megye Tanácsa
Kovászna Megyei Művelődési Központ
Kovászna Megye Tanácsa

Médiapartnerek:

www.szabadsag.ro
Szabadság
Erdélyi Magyar Hírlap

paprika rádió
csíjűk Kolozsvárt

Százhetven év után

Van valami sajátosan – és jó értelemben vett! – magyaros az 1848–49. évi magyar, szabadságharcra váló forradalom kirobbanása évfordulójának megünneplésében. Kétségtelen, azzal együtt, hogy mi, magyarok nem vagyunk sem jobbak, sem rosszabbak másoknál, európai, de akár világviszonylatban is egyedülálló nemzetnek számítunk, ha egyébként nem, hát például az anyanyelvünk tekintetében mindenképpen. Abban is, ahogyan egymással marakodunk, de ez most nem tartozik ide. És alighanem abban a tekintetben is hungarikumok vagyunk, ahogyan nemzeti ünnepeinkhez, ahhoz a háromhoz ragaszkodunk.

A mi esetünkben nem áll fenn, legalábbis egyelőre nem, és reményeim szerint nem is fordul majd elő az, ami a franciáknál. Hogy tudniillik náluk olyan évtizede kemény vita volt arról: túl sok a történelmi jellegű, illetve kötődésű ünnepek és megemlékezések száma. Na jó, akkoriban frankhonban volt idő ilyesmire, mert még nem – és másutt sem – okozott ekkora fejtörést a manapság egész Európa homlokát összeráncoló és a hírcsatornák tekintélyes részében majd' minden témát háttérbe szorító migránsáradat. De ez utóbbi sem tartozik ide, úgyhogy félre minden aktuálpolitikai vonatkozást, és maradjunk a franciák évtizeddel korábbi bajánál. Anélkül, hogy részletekbe bocsátkoznék, csak jelzem: akkor André Kaspi francia történész arról értekezett – nem kis vitát gerjesztve –, hogy csökkenteni kéne az akkori tizenkettő helyett háromra a nemzeti ünnepek számát. A francia történelem győzelmesnek tartott három mozzanatát: az 1789. július 14-én kirobbant forradalom évfordulóját, az első világháború végének napját, azaz november 11-ét, valamint a második világháború európai befejezésének időpontját, vagyis május 8-át javasolta évenként megünnepelni a jeles historikus.

Az eseményekben nem kevésbé gazdag történelmünkben mi, magyarok is hárommal, azaz két nemzeti és egy nemzeti-állami ünnepelünkkel számolunk. Itt sem mennék bele részletekbe, hiszen közismert, hogy mit jelöl-jelent számunkra március 15-e, augusztus 20-a és október 23-a. A háromból egy, vagyis augusztus 20-a, első királyunk, Szent István, egyben az alkotmányos magyar állam megalapításának évfordulója, a másik kettő pedig ugyancsak kiemelkedő történelmi események – az 1848–49-es, illetve az 1956-es forradalom és szabadságharc kirobbanásának – jeles napja. Utóbbiak akkor is ünnepnapok, ha mindkét történet esetében az elnyomók katonailag viszonylag gyorsan felülkerekedtek a szabadságra vágyó nemzetet; sőt, éppen azért jelesek, mert mindkettő esetében egy-egy velejéig romlott, idejétmúlt, embertelen, durva, elnyomó, ráadásul nemzetellenes rendszerrel szembeni – akkor vérbe fojtott, de mint utólag bebizonyosodott: eszméjében győztes – ébredés, lázadás, felkelés pillanatát örökítik meg. A franciák július 14-éje is ezekhez hasonló alapokon nyugszik, illetve pontosabban: mindkét forradalmunk gyökerei a francia július 14-ében (is) keresendők.

Nem véletlen tehát, hogy százhetven évvel ezelőtti eleink legelső évfordulóján, már 1849-ben megünnepezték a kor szokásai szerint március 15-ét. Hiszen az európai Népek Tavaszsa, s ezen belül a magyar negyvennyolc nem volt más, mint az imént említett abszolutista, úrbéri rendszerrel való szakításra, más szóval a gyökeres rendszerváltásra tett kísérlet. Jóleső érzés tudni, hogy bár a szabadságharcot, amint mondtam: hadászatiilag legyőzték ugyan, de a gyökeres változásokat elindító, 1848. tavaszi, vértelen pesti forradalmat soha. Ami (későbbi) beérésében megszüntette az ország társadalmi, gazdasági, kulturális, tehát szellemi fejlődését is visszavető, ráadásul mély társadalmi ellentéteket gerjesztő feudális berendezkedést. Alighanem itt, ebben (is) keresendő az a ragaszkodás, az az érzelmi társulás, amely a magyarságot világviszonylatban egyedülálló módon köti negyvennyolchoz. És 1956-hoz.

Én abban látom e ragaszkodás lényegét, hogy – bár Európa és a világ egyetlen népénél és nemzeténél sem vagyunk sem nagyszerűbbek, sem jobbak, de gyámoltalanabbak és rosszabbak sem – őrizzük meg őket. A napokat és azokat is, akik ezeket jeleseké tették. És azokat az értékeket, azt a szélesebb értelemben vett magyar kulturális örökséget is, amely éppen a kezdeményezésük nyomán kibontakozó rendszerváltás nyomán teljesedett/-dik ki. Igen óvatos és nagyon enyhe aktuálpolitikai vonatkozást sem mellőző megfogalmazással élve: a jelek szerint ebben egy kicsit mégiscsak többek vagyunk az önfeladás igen veszélyes útjára lépő nyugatnál. Talán a derek frankoknál is.

Budapesti

A régi Torda nevezetességeiről

Lapunk fennállásának 70. évfordulóján, idei számainkban egy-egy régebbi írásunkat közöljük. Azzal a szándékkal tesszük ezt, hogy felelevenítsük a folyóirat gyűjteményeiben őrzött írásokban évtizedekkel ezelőtt megfogalmazott, de máig időtálló megállapításokat, gondolatokat. (A szerkesztőség)

Ha

Lapozzuk hát fel a történelem évkönyveit és emlékezzünk néhány szóban a nagy múltú város művészeti emlékeire, történeti és természeti nevezetességeire.

Kolozsvár felől a nemzetközi műúton haladva felérünk a Dobogó-tetőre: szélesre tárul előttünk az Aranyos völgye. Óriási porfelhő gomolyagba burkolva felbukkan Torda modern ipari tája füstölő gyárkémeivel, robusztus iparcsarnokaival, szabályos háztömb-soraival. Mögötte nyúlik el a Keresztesmező, háttérében pedig sejtelmesen emelkedik ki az Erdélyi Érchegeység sziklabércei, köztük a Székelykő. A jelentős iparváros középpontjában már távolról magára vonja a figyelmet Ótorda két impozáns épülete: a katolikus templom oldalnézetű képe és a református templom égbenyúló kőtornya. Így olvad össze egységes képbe a jelen és a múlt beszédes valósága, a természet és ember tájformáló erejének megannyi alkotása.

De ha a cementgyár kolosszusáról, az Elektrokerámia vagy az Üveggyár mutatós termékeiről és iparunk más büszkeségeiről naponta olvashatunk a sajtó hasábjain, Torda múltjának, ma is álló emlékeinek tanúságtétele többnyire éppoly homályba burkolódik, mint a füstbe elvesző város képe. Lapozzuk hát fel a történelem évkönyveit és emlékezzünk néhány szóban a nagy múltú város művészeti emlékeire, történeti és természeti nevezetességeire.

Először lássuk műemlékeit.

Ahogy Kolozsvárról beérünk a városba, az úttól baloldalra, öreg park fái mögé rejtőzve emelkedik az újtordai református templomerőd. Orbán Balázs, az erdélyi történetírás nagy úttörője, *Torda város és környékének* monográfiája „a reformált egyház ódon kastély”-át a „régis város lakóinak bús temetője”-ként idézi, „melybe e város lakói Csipkés György főhadnagyukkal behúzódtak; de sem a kastély, sem a hősies önvédelem nem tudta őket megmenteni. Basta ágyúit rést lőttek a falakon s... Újtorda ott talált lakosságát halomra gyilkolták az osztrák martalócok”.

Az 1601-es pusztulás után is álló templomkastély várfalainak magassága mintegy három méter, de virágkorában jóval magasabb lehetett. Kör alakú erőd oldaltámokkal erősített tömör falait hosszított félkör alaprajzú bástyák törték meg, a falak lőréséből ágyúk és szakállas puszkák meredtek az ellenségre. A bástyák száma hat lehetett, ma már csak egyetlenegy áll közülük (a harangozó lakása). A templomerőd bejárata a négyszögű déli bástyakapu volt, védőművei közül a lőrésen kívül ma is világosan látszanak egy felvonó hídszerkezet vitathatatlan jelei, köztük a felvonóhid csigája. Valószínű tehát, hogy a középkori erődöt a Rákos- és Sós-patak vizével táplált vársánc övezte.

Az erődítmény közepén helyezkedik el a vártemplom XV. századi, késő gótikus épülete. Szentélyének és sekrestyéjének művészi hálóboltozatú mennyezete egyike a legszebbeknek. Déli oldalának középső támfalán 1504-es évszám betűzhető ki, de az egyház építése minden bizonnyal az előző századba nyúlik vissza. A templom hajója barokk stílusban átalakítva áll. A jelenlegi épület előtt, talán éppen a mostani helyén, egy régebbi templom állhatott, hiszen az újtordai egyházzal már az 1332-es pápai tizedjegyzékek megemlékeznek. Az újtordai eklézsia lekipásztora a legismertebb Gyöngyösi János (1743–1818). Magyar nyelvű verseiben klasszikus és rímes formákat követő költő vagy „versifikátor” volt, ahogy Rass Károly, a két világháború közt Tordán működött irodalomtörténészünk megfogalmazta.

A helyi egyházi műemlékek közül múltját tekintve, a legnevezetesebb az ótordai római katolikus plébánia „piaci nagytemploma”, amely bezárja a Főtér északi oldalát. Hatalmas, ódon falai oldalnézetben emelkednek a központ

AZ ÓTORDAI REF. TEMPLOMERŐD

felé haladó utas előtt. Egyik legnagyobb erdélyi gótikus templomunk igazi alakjára rengeteg égés-dúlás, átalakítás után ma csak következtetni lehet. Az Orbán Balázs által idézett, szentélyből kikerült zárkövek 1452. és 1465., a déli hosszfal oldaltámjainak felső részébe vésvé pedig az 1458., 1478. és 1504. évszámok láthatók. Ezek a templom építésének befejező szakaszára vonatkozhatnak. Csúcsíves jellege az egyhajós templom barokkos belsejében jóformán láthatatlan. Lebontották többek között az egykori főkapuzat portálját is, nincs már nyoma a régi toronynak sem, de ránk maradtak a gótikus építkezés jegyei a díszes oldalkapuk műtörédékeiben, egyes csipkés ablakdíszekben.

Ódon falai között – uralkodók jelenlétében – évszázadokon át számos országgyűlés zajlott le. Többek között itt osztott törvényt a pártütők felett 1467-ben Mátyás, az igazságos; a megidézett lázadók Szentgyörgyi János vajdával

az élen gyászruhában jelentek meg és hódoltak meg királyuknak. János Zsigmond erdélyi fejedelem ismételtelen részt vett a rendek ülésein és az itt tartott zsinatok hitvitázó disputáiban. Ezt a templomunkat is erőd övezte, amely Benkő József szerint 1455-ben épült. Ma ennek nyoma sincs, mert először Castaldo zsoldosai (1551), aztán Basta martalócai (1602), majd 1706-ban Tiege osztrák generális dán ezredei pusztították el.

Ódon falai között – uralkodók jelenlétében – évszázadokon át számos országgyűlés zajlott le.

A Főtér vagy Piac délnyugati szögletében épült az ótordai református templom és az azt körülvevő Kastély, melyről az egész negyedet mai napig nevezik. Ezen a területen állhatott a XII–XIV.

században a „keresztesek temploma”, urai a keresztes háborúkkal összefüggésbe hozható szerzetesek, majd a pálosok, akik talán azonosak a napjainkig emlegetett „veres barátokkal”. Helyén épülhetett a XIV. század közepe táján a mai gótikus templom, a tordai egyházi műemlékek talán legrégebbike. A katolikusból lutheránus, majd református kézbe jutott és maradt templom az ótordai és egyházfalvi eklézsiákat egyesítette, amely egy 1608-as adománylevel szerint 500 darab sőt kapott a helyi sóaknáktól és 1610-től papját és rektorát illette a dézsma quartája, a Rákos-pataki malom vámjának egy része.

Napjainkban csak a templom hajója áll, szentélyét Basta zsoldosai lerombolták s jelenlegi formájában a diadalív alkotja a templom keleti záródását. Újjáépítése során, majd 1805–1806-ban, mikor mai formáját megkapta stílszerű ékítményeitől megfosztották és belsejét teljesen az akkor divatos barokk ízlés szerint alakították át, csúcsíves boltozatát félkörívessé formálták. Szerencsére „megmaradtak a régi nagyság hirdetőiként a templomnak kapuzatai eredeti alakjukban, melyek közül a nyugati homlokzaton lévő főportálé, valamint az északi ... oldalkapu egyaránt magukon viselik a nagyszerűség jellegét s tanúsítják, hogy az egyház egyike volt a csúcsíves építészeti fénykorában keletkezett remekműveknek” – írja a város krónikása. A templomot egészen új keletű, 1904–1908 közt épült, messze kiemelkedő, négy fiatornyos kőtoronnyal egészítették ki.

A köréje épített védfalak templom-erődde, várszerű kastély-egyházzá alakították ezt az értékes középkori műemlékünket. A torzított téglalapalakú kastély kétemeletes, négyszögű zöm-tornyok erősítették. Kastélyunk falait részben lebontották, részben épületek takarják el; itt épült fel a „csizmadiaszín”, kordoványáruhely, pálinkaáruda, több más vásárbódé, 1861-ben oszlopos tornácú leányiskola és lakóház. Falainak egy-két részlete és egyik bástyájának maradványa ma is látható. Pusztulásáról Szalárdi János ír *Siralmas krónikájában*: „Tordán is a kama-raépület mellett, amely öreg egyház a kastélyban lévő Basta György idejéből romlásban az ott való szegény lakosok bevonulván s az észak felőli oldal lövéssel reájok rontatván és a szegény bele szorult lakosnép fegyverre hanyatván, attól fogva pusztában állott ...”

Az ótordai református templom szép főportáljától néhány lépésre magára vonja a figyelmet a múzeumnak otthont adó *fejedelmi lak* vagy „fiscus-ház”

stílusos épülete, a városnak külsőleg viszonylag legépebben megőrzött műemléke. Csaknem száz éve lebontott székely galambdúcós, félkörös kapuján sárkányfogas címerrel díszített felirat hirdette, hogy a Báthoryak építették. Mégpedig az 1580-as években a lengyel királlyá emelt Báthory István és Báthory Zsigmond. Tömör támpilléreit csak képről ismerjük, de gótikus ablakramája, bejáratul szolgáló szépen tagozott csúcsíves főkapuzata, kőerkélyének stílusosan faragott formái, de egész aspektusa világosan elárulják építészetének hovatarozását. Hozzá kell azonban tennünk, hogy uralkodó csúcsíves stílusához reneszánsz elemek is keverednek. Szerényebb méretei tanúsítják, hogy az erdélyi fejedelmek csak alkalmi lakóhelyül használták utazások, hadtávonulás és gyülekezés, országgyűlés tartama alatt. Innen indult el a fejedelmi székbe Bethlen Gábor, majd innen kelt utolsó útjára, meghalni gyulafehérvári fejedelmi palotájába.

A város többi építészeti emlékeire csak utalhatunk. Az egyházi jellegűek közül az 1733-tól épült ferencrendi kápolna és zárda, ó- és újtor dai ortodox templomok, unitárius és lutheránus templomépületek említhetők. A világi építkezések sorában különösen az 1795–1806 között barokkal keveredő empire-stílusban, a romai castrum köveiből épült városháza (mai bíróság épülete) emelhető ki. A piaci nagytemplom szentélye mögött, homlokzatán 1784-es évszámot viselő, jellegzetesen barokk polgárház áll. A lebontottak sorába tartoznak: Bethlen Miklós erdélyi kancellár udvarháza, a Wesselényi-Jósika ház (Jósika Miklós szülőháza), Thököly Imre és a Csapkés-féle házak.

Az itt született végzések közül Torda város lakossága ma is büszkén emlékezik az 1568. január 6–13-i határozatra, amely Európában az elsők között nyilvánította ki a vallásszabadság eszméjét.

Az Aranyos-parti ősi város múltját történeti emlékek, maradványok és helyek egész sora eleveníti meg. A dák település nyomában, 105–106 után itt alakult ki a római Potaissa coloniája és castruma. Feltárt villák, fürdők, sírok

Az ótordai barokk polgárház

emlékeztetnek a coloniára. Rendkívül jelentős, nagy kiterjedésű katonai tábora a ma is Várnak nevezett teraszon épült. Ez a castrum kb. 380X570 m lehetett: a több ezer katonát számláló V. macedóniai légiónak adott szálláshelyet. Szamosközy István, Bocskay István fejedelem udvari történetírója és első régészünk szerint főkapuja, „porta principalis”-a tetején Pallas Athéné, a győzelem megtestesítőjének „messze ellátzó pajzsos szobra” állott, mely aztán 1657 után omlott le. A szántóvetők ekevasa és kubikusok csákánya nemegyszer bukkant római feliratos kövekre, kő- és bronzszobrokra, cserép vízvezetékcsövekre, sírkövekre és fogadalmi oltárookra, mint ahogy házak bontásakor gyakran kerülnek elő római kori faragott kövek, nemegyszer latin inscripcióval. Jelentős részüket a Tordai Múzeum őrzi, bőven került belőlük Kolozsvár és Nagyenyed kőtáraiba, a régiségkedvelő Lugossy Ferenc, I. Apafi Mihály fejedelem titoknokának magyarpeterdi udvarházába, de jutott az értékes római emlékekből jónéhány Bécsbe is.

Kedvező fekvése Délkelet- és Nyugat-Európát összekötő országút mentén, a síkság és havasok árucseréjének természetes központjában a középkor folyamán is rendkívüli jelentőséget biztosított Tordának. Már I. Géza király a garamszentbenedi apátságnak szóló adománylevele 1075-ből megemlékezik az erdélyi Torda váráról és sószolgáltatásáról („Ultra silvam ad castrum

quod vocatur Turda dedi tributum salinarum...”).

Központi helyzete magyarázza, hogy a város nagytemplomában és a szomszédságában elterülő Keresztesmezőn négy évszázad alatt 122 országgyűlést (diétát) és részországgyűlést tartottak, köztük számos tábori országgyűlést. A rendeken kívül királyok, országnagyok, vajdák és alvajdák, autonóm államisége kifejlődése után pedig erdélyi fejedelmek vettek részt azokon. Luxemburgi Zsigmond 1426-ban, Hunyadi János 1445-ben, 1455-ben és 1456-ban, Mátyás király 1467-ben, János Zsigmond után pedig több erdélyi fejedelem személyes részvételével szólt bele a rendek határozathozatalába.

Az itt született végzések közül Torda város lakossága ma is büszkén emlékezik az 1568. január 6–13-i határozatra, amely Európában az elsők között nyilvánította ki a vallásszabadság eszméjét (az idevágó végzés szó szerint hangzik: „midőn helyükön az prédikátorok az evangéliumot prédikálják, hirdessék, ki-ki az ő értelme szerint, és az község ... oly prédikátort tarthasson, az kinek tanítása ő néki tetszik”). Történelmünknek ezt a jelentős mozzanatát örökíti meg Körösfői Kriesch Aladár helyi múzeumban őrzött *A tordai országgyűlés* című képe (1896). Az igazság kedvéért hozzá kell tennünk, hogy a határozat csak egy évtizedig maradt érvényben, hiszen 11 év múlva a korszak egyik leghaladóbb alakja, Dávid

Ferenc, a vallási türelmetlenségnek lett az áldozata.

Városunk közelében, a történelmi nevezetességű Keresztesmezőn táborozott a Havaselve, Moldova és Erdély egyesítéséért harcoló Vitéz Mihály vajda, és itt esett hatalmi okokból Basta osztrák generális vallon alabárdosainak áldozatául 1601. augusztus 19-e hajnalán. Emlékét, testének örök nyugvóhelyét park közepén álló, népi faragású díszes -fakereszt hirdeti.

A Tordával napjainkban teljesen összenőtt Koppádon már messziről fehérlik a manapság iskolának használt kastély épülete. A már 1176-ban oklevelesen számon tartott faluban 1548-tól birtokos Vitéz-család emeltette a valamikor fényes várkastélyt, mely erős bástyaival s vízzel töltött vársáncaival erődszámba ment. A hanyatló erdélyi fejedelemség szomorú eseménye fűződik hozzá: Bánffy Dénes főkapitány tragédiája (1674). A török beutésékkal szemben fegyveresen fellépő Bánffy ellen Teleki Mihály „kegyetlen tirannussága” idején elfogatási parancsot adtak ki. Az üldözésre felültetett székely hadak Koppánd kastélyában lepték meg Bánffyt, ahol éppen Vitéz Gábor fiának keresztelőjén mulatott. Lóra kapva Bánffynak sikerült ugyan elmenekülnie, de sorsát ki nem kerülhette. Elfogták és Apafi fejedelem aláírta a Bethlen várában raboskodó Bánffy halálos ítéletét. Bornemiszsa Anna fejedelemasszony kegyelmet eszközölt ugyan ki számára, de a kegyelmi paranccsal lóhalálában érkez

futár csak Bánffy kivégzése után egy órával érkezett meg.

Történelmünk és művelődésünk több számottevő személyisége született, élt és fordult meg az ősi Aranyos-parti árosban. A XVI–XVII. században két zsoldárfordító: Bogáti Fazekas Miklós és Thordai János működött itt; a város szülőtte volt a naplóíró Szaniszló Zsigmond, a XVII. század végén Torda főbírája és országgyűlési követe. Torda falai között látta meg a napvilágot Ferenczi György, aki már I. Lipóttól engedélyt nyert arra, hogy magyar és latin darabok előadására színtársulatot alakítson. Tordáról indult el életútjára Pápai Gáspár, Thököly Imre bizalmas híve és portai követe.

A XIX. századi polgári és nemzeti átalakulás két jelentős alakja: Jósika Miklós (1794–1865), történelmi regényirodalmunk atyja és reformpolitikus, valamint Kővári László (1819–1907), Erdély történelmének számottevő historikusa és statisztikájának úttörője. Aranyosrákosi Székely Sándor (1797–1854) egy évtizedet töltött Tordán. Hőskölteményt írt Árpád vezérről, Hunyadiról, Mohácsról; eposzai közül mégis a legismertebb: *A székelyek Erdélyben* című éppen a városban készült. Éveket töltött Tordán Gyallay P. Domokos, kitűnő publicistánk és novelláírónk. Ha a teljességtől messze is áll felsorolásunk, nem hiányozhat belőle Kemény Farkas (1797–1852) neve. Nevezetes alakja volt ő az erdélyi liberális reformmozgalomnak, majd a forradalom alatt Bem apó főtisztjeként működött.

Főrésze volt abban, hogy az erdélyi forradalmi seregek megnyerték a piski csatát, de késésével bűnösen hozzájárult a segesvári csata elvesztéséhez.

A Tordával napjainkban teljesen összenőtt Koppádon már messziről fehérlik a manapság iskolának használt kastély épülete.

A Ioan Rațiu (régében Jósika) utcában két emléktáblával jelölt ház vonja magára a figyelmet. A 71. szám alatti felirat dr. Ioan Rațiu, a román nemzeti mozgalom egyik vezéralakjára, az 1895-ös Memorandum-per vádlottjára emlékezik. Hozzá kell tennünk, hogy a Főtéren szobor is emelkedik tiszteletére. A másik ház, a 44. szám alatti ótordai református papilak épülete, amelynek egyszerű kőbe vésett felirata arra figyelmeztet, hogy a segesvári csataterre vezető utolsó erdélyi útján itt szállt meg barátjánál, a művelt Miklós Miklósnál 1849. július 20–22. között Petőfi Sándor.

Művészeti és történeti emlékeket idézve végül hadd utaljunk a régi Torda néhány más *nevezetességére*: a hasadékra, sóaknára, gyógyfürdőkre, régi mesterségekre és azok egyik ritka alkotására: a fahídra.

Közülük hírnévre a pálmát vitathatatlanul az újabban védett természeti emlékek nyilvánított *Tordai hasadék*, helyesebben *szakadék* viszi el. Képe ott szerepel Ótorda újabb kori címerében is. A természetjáróknak ezt az igazi templomát a Hesdát-patak vize ásta hosszú évezredek alatt az Erdélyi Érchegység egyik mészkővonulatába. Kisebb-nagyobb barlangok tucatjai, több mint ezer féle mezei, hegyvidéki és alhavas növénye (köztük több ritkaság), szirti sas, vércse, galamb, faligyík, keresztesvipera teszik változatossá sziklamedekéit és lankás oldalait. 1894-ben épített, majd lebontott tornyos menedékháza helyébe 1935-ben Bors Mihály emeltetett csinos turistaházat.

E vidéknek úgy látszik jelentős szerepe lehetett a keleti vándorló népek (köztük a besenyők nyomában támadó úzok) visszaverésében a XI. század végén, mert e harcokat a Szent László mondakör a Tordai hasadék vidékéhez kapcsolja.

De adjuk a tollat méltóbb kezekbe. Az 1853-ban Tordán áthaladó Jókai Mór a regéket így eleveníti meg:

Az ótordai fejedelmi ház. Kós Károly metszetei

„Távolabb a regényes Torda-hasadék képe tűnik élénk. Egy harminc ölnyi széles nyílás, melynek oldalai csaknem egymásba illenek s melyről azt tartja a monda, hogy Szent László csodájára támadt, midőn ellenei üldözték, Isten szétnyitá a hegyet, a ló patkója, nyolc szegével együtt most is lenyomva látszik a sziklában; odébb Kolozsvár felé egy tér fedve van gömbölyű pénzalákú csiga kövületekkel, mikről az a rege, hogy midőn Szent László a kúnokat üldözté, azok pénzt szórtak a magyarok elé, hogy őket fenntartsák, e pénzek váltak Szent László kértére kővé, máig is Szent László pénzének hivatnak ...”

Számos más monda és helynév idézi a hős király lovagi alakját. A hagyomány szerint Mészkö határában a király lovának patkója vájta a *Könyom*-ot, a hegytetőn pedig a „kúnok” feletti győzelmet hirdeti a *Patkóskő*, a hegyvonulat oldalán hosszasan elnyúló *Királyerdő* és a szoros északnyugati aljában lévő *Király kútja* éppúgy emlékéit idézi, mint a távolabb fekvő *Szentlászló* község.

A hasadék barlangjai ősidők óta Torda és a havaslábakon elhelyezkedő falvak lakosságának menedékéül szolgáltak.

A magas hegyvonulat hátán a mai Monosztéria helyén talán már a XI. században kolostor emelkedett. A XVII–XIX. század közötti időszakban kalugerek vezették az itt újonnan felépült kápolnát és iskolát, melyet a három Peterd gyermekei meg távolabbi vidékek fiai is látogattak. 1848-ban elpusztult. 1936-tól kezdődőleg újjáépítették, de a második világháború vihara ismét csak tönkretette. Ma már teljesen romokban áll, bár egész környezete elámulja az ember alkotómunkájának keze nyomát. Nyomtalanul eltűntek a „tiszaifák” is, melyek már olyan meszsziről jellegzetessé tették a hegyvonulat tetejét.

A hasadék barlangjai ősidők óta Torda és a havaslábakon elhelyezkedő falvak lakosságának menedékéül szolgáltak mind a mongol-tatár, mind a török és Habsburg dúlások szomorú évszázadaiban. Közülük a legjelentősebb a két egymással szemben lévő erődített barlangból álló *Balika-vára* vagy *Balika-lyuka*. A középkori eredetű védművekkel felszerelt két barlangerőd

romjaiban ma is látható. A déli sziklafalba kiépített nagyobbik barlangvárat majd tíz méter magas és mintegy hét méter széles, öt vastagságú, kapuval és lőrészekkel ellátott, kettős védfal zárja el a külvilágtól; az északi oldalon lévő barlang bejáratát ötnyi vastag várfal védelmezte. A Rákóczi szabadságharc idején Balika hős kuruckapitány használta menedékhelyül a barlangerődítményt s a szatmári béke (1711) után még évekig nyugtalanította innen a császáriakat.

Említettük, hogy nevezetességét Torda jelentős mértékben gazdag *sóbányászatának* köszönhetette. Láttuk, hogy az 1075-ös oklevél már említi a tordai sóaknák vámját. A tordai sóbányászat a város történetéhez kapcsolódva fejlődött egészen a két világháború közti időszakig, amikor üzemeltetését beszüntették. A Bánya és Akna határrészekén *sóvágók* csákánya által kitermelt kősó mennyiség 1550-ben állítólag meghaladta az évi 600 000 mázsát, a 18. század végén pedig Fridvaldszky szerint 400 000 mázsát tett ki. A többi sóaknák, de főleg Marosújvár konkurenciája miatt a 19–20. században a tordai sótermelés erősen lehangyolott és 1885-ben 46 munkás által termelt 22 000 méter mázsányira esett vissza. Az új tordai bányabéjárat közelében lévő százados raktárak, *sószínek* mai napig álló termetes faépületei Torda régmúlt gazdasági életének nagyjelentőségű ágazatáról beszélnek.

A beomlott bányaüregek helyén mind az Akna, mind pedig a Bánya körül több *sóstó* keletkezett. Körülöttük a múlt század 30-as éveitől több, fürdőzőnek szánt faépület készült. Ha az új tordai Akna körüli épületek az idők folyamán tönkre is mentek, a Bánya modern gyógyfürdővé fejlődött. Közeliében van a város *Sóskútja*, ahonnan még nem is olyan régen csebrekben, cserépkorsókban szállították a lakosok házi szükségleteikre a sósvizet.

Torda kedvező fekvése, a síkság és a hegyvidék, a Mezőség, Aranyosszék és az Erdélyi Érchegeység lakóinak érintkezési pontján nagyforgalmú *országos és hetivásárok* tartását követelte meg. Vásárain például rengeteg állat cserélt gazdát. Így az 1883–1887 közötti évi átlagban 12–15 000 szarvasmarhát és lovat és kb. 5000 sertést adtak el. De vásárain nagymennyiségű gabonát, gyapjút, faedényt, a legkülönbözőbb ipari termékeket bocsátották áruba a közeli és távoli vidékek városi és falusi lakosai, a más és más tájrajzi jellegzetességet viselő román, magyar és szász városok.

A város dolgos lakosságának háromnegyed része még a múlt század 80-as éveiben is földműveléssel foglalkozott, kedvező éghajlata különösen a szőlőtermelésnek kedvezett. Torda is ama városok közé tartozott, ahol még a szakképzett iparosok zöme a mezőgazdasági idény jó részében földeken-szőlőkben szorgalmaskodott. Mégsem mezőgazdaságával, hanem *mesteremberei* révén, majd gyáriparával szerzett hírt-nevet messze földön Torda városa. Mesterségekről elnevezett régi utcanevek hirdetik a város iparának múltját. Legnagyobb hagyománya a fazekasságnak van, melynek Tordán kívül második központja az aranyosszéki Várfalva volt. Az itt készített edényeket az erdélyi vidékeken kívül Bukovinába és Lengyelországba is kiszállították. A fazekasok remekei között különféle kancsók (így a Kalotaszegen divatos győri vagy epres kancsók) kanták, kulacsok, népies dísz tárgyak és háztartási edények készültek itten, melyeket vagy rajzokkal vagy dombormű nyomással díszítettek. A bőrpar ágazatai közül a tímárok műveire utalunk, akiknek fekete és kordoványos bőrkészítménye messze földön híres volt. Más szokványos mesterségek termékei helyett emeljük ki a sajátosan tordaikat, így a rozslisztből készült mézes pogácsát, mely régebben a peccsenyével együtt egyetlen erdélyi város vásárjából sem hiányozhatott. A XIX. század végétől fokozatosan hanyatló kisipara helyét modern gyáripar foglalta el.

Nem volt különlegesen helyi iparág az építő- és ácsmesterség. A régi város egyik nevezetessége mégis művelőinek keze munkájához fűződik. Az 1816-ban Erdélyben utazó nagy magyar literátor, Kazinczy Ferenc feljegyezte: „Torda alatt a nem nagy, de sebes Aranyoson zsindeyes fedelű szép híd vagy on által vetve” – ez volt a híres *Tordai fahíd*. A Kövecsi János „hazafi főépítőmesternek ritka elmémunkájával” 1804–1815 között épült hídnak jellegzetessége az volt, hogy a meglehetősen széles folyó felett minden középszlop vagy láb nélkül az egész alkotmányt egy hatalmas faív tartotta fenn, melynek végződése a két part kőhídfőjére támaszkodtak. Valódi mestermunka volt. A baloldali hídfőnél elhelyezett felirat – ha a korszak kissé patétikus-hangzatos stílusában is – lényegében igazat mondott: „Csudáld itt, utazó, a természet bajnokját – a mesteriséget; ezt a vízgyőző remek alkotmányt, melyen maga a folyó is, herkulési erő alatt mormolva bámul.”

(Művelődés, 1971. június, XXIV. évfolyam, 6. szám, 27–30. oldal)

Süli Attila

Az első március tizenötödike a két testvérházában

... néhány sorban felidézzük azokat a pillanatokot, amikor az ország először ünnepelte március 15-ét: ez a nap 1849. március 15. volt.

Március 15-én a világ magyarsága az 1848-49-es forradalom és szabadságharc évfordulóját ünnepli. Felidézzük a szabadságharc kiemelkedő vezetőinek és hétköznapi tanúinak, polgárainak, katonáinak, egyszerű kétkezi munkásainak emlékét. Általános és középiskolai tankönyveinkből szinte már-már kívülről tudjuk, hogy mi történt március 15-én. Petőfi, Jókai és Vasvári vezetésével a márciusi ifjak 1848-ban e napon délelőtt indultak meg a Pilvax kávéházból a népgyűlés megtartására, remegésre kényszerítette a Helytartótanács addigi mindenható urait. Ezt követte az Új-épületben fogva tartott Táncsics Mihály kiszabadítása és diadalmenete a fővárosok utcáin.

Március 15. jelentőségének értékelése a mai napig megosztja a történet-tudományt. Volt időszak, amikor olyan eseményként ábrázolták, amely teljesen elsöpörte a régi rendszert a márciusi ifjak, a fővárosi polgárság és munkás-ság segítségével. Ezzel szemben mások azt hangsúlyozták, hogy az érdemi átalakulás az utolsó rendi országgyűlésen Pozsonyban történt, március 15-e, különösen a Rákos mezején gyülekező

parasztsereg álhíre és rémképe csak a politikai nyomásgyakorlás eszköze volt a liberális reformerek eszköztárában. Például az 1867. évi kiegyezés után nem március 15. volt a hivatalos állami ünnep, hanem április 11-e, az áprilisi törvények uralkodói szentesítésének évfordulója – igaz az utóbbi is csak 1898-tól.

Jelen írásunkban nem kívánunk a kérdésben döntőbíróként fellépni, ehelyett néhány sorban felidézzük azokat a pillanatokot, amikor az ország először ünnepelte március 15-ét: ez a nap 1849. március 15. volt. Pontosabban az országnak csak a kisebb része ünnepel(het)te, mivel a nagyobb rész ekkor ellenséges megszállás alatt állt. A magyar főerők támadása 1849. február 26-27-én Kápolnánál ugyanis nem hozta meg a remélt győzelmet, e nyomott hangulatban pedig két magyar katonai siker oldotta a feszült légkört: Damjanich János és Vécsey Károly gróf vezérőrnagyok hadtestei 1849. március 5-én elfoglalták Szolnokot, illetve a Józef Bem vezérőrnagy vezérlete alatt harcoló erdélyi magyar csapatok bevették Nagyszébet, az erdélyi főhadparancsnokság székhelyét. Mindkét győzelmet nyomtatott falragaszokon tudatta a lakossággal a végrehajtó hatalmat gyakorló Országos Honvédelmi Bizottmány, amely Budapest feladása után Debrecenbe tette át a székhelyét 1849. január elején.

A katonai sikerek hatására az Országos Honvédelmi Bizottmány az alábbi szavakkal rendelte el március 15-e megünneplését: „A honvédelmi bizottmány rendeletéből martius 15-dike, melynek szent emléke előtt leborul a szabadság fia, országos népünneppé tétetvén, központi városunkban megtartatott, nem fényével a külső máznak, nem fitogtatásával az aranyos öltönyök, s drága készületű fogatoknak, melyeken azonban a nép vére szokott pirosítani, hanem egyszerűen, minő az őszinte kebel becsületes hálája.” Vagyis

Csányi László (1790–1849)

az Országos Honvédelmi Bizottmány egyszerű, fényűzéstől mentes, de magasztos megemlékezést akart az első évfordulón.

Az esemény történéseit a Közlöny 1849. március 16-i debreceni tudósítása örökítette az utókorra. Az ünnepség már reggel katonai szemlével kezdődött. Elöl állt a 17. Bocskai-huszárezred felfegyverzett és begyakorlott osztálya, mely „minden percben készen áll indulni szabadságunk ellenségeinek tűzzel-vassal pusztítására”. Ez a huszárezred 1848-ban alakult a Hajdúságban, jellegzetes fegyverük volt a csikósok karikás ostora. Őket követte az 5. huszárezred tartalék osztálya, mivel az ezred többi osztálya Itáliában harcolt. Az alakulat az itáliai osztrák csapatok főparancsnokának, az ezredtulajdonos nevét, Joseph Wenzel Radetzkyét viselte (de megmaradt a Császár- és Nádor-huszárok elnevezés is), korábbi ezredparancsnoka éppen az első magyar hadügyminiszter, Mészáros Lázár volt. Következett egy század fegyveres gyalogság, egy fegyvertelen osztály az I. honvéd vadászezredből, melyet az Aradon kivégzett Ormai (Aufenberg) Norbert alezredes, Kossuth Lajos szárnysegédje szervezett, majd a debreceni gyalog és lovas nemzetőrség teljes díszben.

„A kíváncsi nép mint tenger hullámozott a főutcákon, mindnyájan telhetőleg ünnepiesen öltözködve.” Reggel kilenc órakor a katolikus templomban Brémer László báró nagyváradi római-katolikus püspök tartott hálaadó misét, ahol a képviselők (felsőház, alsóház), az Országos Honvédelmi Bizottmány tagjai, a hivatalnokok és a katonai vezetők

Honvéd vadász

mellett a polgárok vettek részt. Ezt követően a tömeg átvonult a református Nagytemplomba, ahol Tóth Mihály lelkész tartott istentisztelet március 15. tiszteletére. „Zsúfolásig volt a nagy egyház, minden szem a lelkes szónonkon; szavainak igazságát mohón nyelte a hallgatóság.”

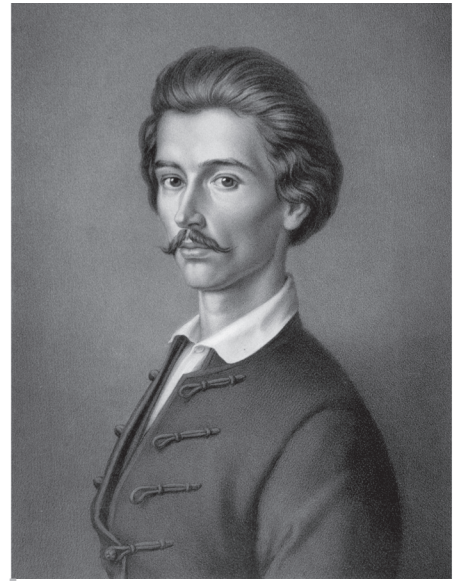
Az egyházi szertartások után következett a felsorakozott katonaság parádéja. Mészáros Lázár tábornok, hadügyminiszter előtt vonultak el díszmenetben az alakulatok, amelyhez a Kápolnai ütközetben fogságba esett olasz legénységű 16 (Zanini) sorsgyalogezred Debrecenben maradt zenekara játszott a zenét. A polgárság nagy lelkesedéssel szemlélte a parádét, azonban még nagyobb népszerűségnek örvendett az, hogy a városon kívül néppünnpélyt tartottak, és „túl az árkon egy halom tőtjén osztogatták korsók és kulacsokban az ingyen jó bort; tömör embererdő fonta körül a hordót, mindenki inni akarván egészségére martius 15-kének. A derék férfiak, kik az osztogatást kezelték, szörnyű népszerűséggel bírtak.”

A halom másik oldalán „izmos fanyársokon” sütötték a jó kövér alföldi ökröt, amely a cikkíró szerint „egyike a jó kövér falatoknak”, amelyért az osztrák csapatok szeretnének Debrecenben látogatást tenni. Az ökörsütő helytől balra egy faállványt helyeztek el, ahol többen is szónoklatot intéztek a néphez. akik kárhoztatták a bécsi udvari pártot, a kamarillát, emellett ecsetelték önvédelmi harcunk keresztényi voltát és igazságát.

Az ünnepség lefolyása „dacára az igen hűvösen fúvó szélnek, jól és mulatságosan ütött ki.” A nap az egész ünnepség alatt „teljes fényében derengett”, aminek a hatására még a „félénkebek is teljes bizonyossággal jóslák szent ügyünk diadalát”. Alkonyatkor a tömeg „víg társalgás között” vonult be a városba, amelyet este nyolc órakor kivilágítottak.

Az ünnepségről tudósító újságíró az alábbi reménnyel zárta cikkének sorait: „Legmelegebb óhajtásunk, hogy april 15-két Budapesten ünnepeljük meg”. Sajnos, a kívánság nem teljesült, mivel a magyar csapatok csak május 21-én vették be a Budai várat, ez azonban nem változtat azon a tényen, hogy Debrecen polgárságának és az Országos Honvédelmi Bizottmánynak az első március 15-ke megünneplésével sikerült – az ország nehéz helyzetét az pillanatig elfeledve – egy egyszerű, de magasztos hagyományt teremtenie.

Március 15-ét 1849-ben nemcsak Debrecenben, az ország akkori

Petőfi Sándor (1823–1849)

„fővárosában”, hanem Kolozsváron, Erdély központi városában is megünneptették. Erről az erdélyi magyar polgári és katonai vezetés sajtorgánumának, a *Honvédnek* az 1849. március 16-i számában szemléletes leírás maradt fenn. 1848-ban, a pesti márciusi események híre gyorsan a Kincses városba érkezett, ahol március 21-én népgyűlést tartottak, követelve a polgári átalakulás alapvíványait, amelyek közül kiemelkedett a két testvérhaza egyesülésének követelése.

Március 15-ét 1849-ben Kolozsváron és Tordán is megünneptették.

A cikkíró szerint 1849. március 15-én kettős ünnepe volt Kolozsvárnak. Már megkezdődtek az előkészületek a neves esemény megünneplésére, amikor megérkezett Bem fentebb már említett győzelmének a híre, azaz Nagyszeben bevétel. A városban már kora reggel „szokatlan mozgás” keletkezett, ugyanis megjelentek azok a falragaszok, amelyek az erdélyi magyar haderő sikeréről számoltak be. Az utóbbit még hajnali fél három órakor írta alá Csány László teljhatalmú országos biztos, akinek a hatásköre Szatmár megyére is kiterjedt.

Dél előtt 10 órakor a helyőrség, a nemzetőrség és a polgárság nemzeti színű zászlókkal felsorakozott, és báró Kemény Farkas alezredes, katonai parancsnok ünnepi lelkesítő beszédet tartott. A pisiki hős üdvözölte „a mai nap emlékét”, fellevenítve az elmúlt egy év eseményeit, majd hitet tett a magyar fegyverek győzelme mellett.

11 órakor a „tenger nép és katonaság” a Bánffy palota elé vonult, amelynek erkélyéről Csány teljhatalmú országos biztos „tarta remek beszédet.”

Ő szintén felelevenítette a magyar nép szabadságharcának főbb eseményeit, fordulatait. Az utóbbiak számtalan szomorú emléket is magukban rejtenek. Azonban szavai szerint „a borúra derű következik, tavaszodik, s e tavasz szabadságunk s függetlenségünk tavasza is leend”. Mint mondta, Nagyszében, a reakció fészke be van véve, 50 ezer fős táborunk Pestre indult, és „alkalmasint Pesten foga elkölteni a húsvéti bárányt”.

A beszéd után a tömeg éltette Kossuth Lajost, Nyáry Pált, Batthyány Lajos grófot és az egész hadsereget.

A cikkíró szerint „öröm sugárzott minden arcra az ünnepély alkalmával”. Este a várost kivilágították, a színházban kettős fény mellett „e napra célszerűen választott egyveleg darabok közt Kölcsey himnuszát is énekelték”. A tisztikar barátságos poharazgatásra gyűlt össze egy neves vendéglőben, ahol „vidám poharazások” közt elhatározták, hogy a főtér közepén lévő Ferenc oszlopot a szabadság szobrává, a főtér nevét szabadság és unió térre változtatják. A cikkíró szerint: „Ekképp inneplők mi kolozsváriak meg martius 15-kének évfordulati ünnepét s a sors különös szezsélyénél fogva egyszersmind Szeben bevételének napját”.

A sort végül a tordai megemlékezésel zárjuk, amelyről szintén a *Honvéd*-ban maradt fenn egy élvezetes beszámoló. Igaz, az utóbbi egy kicsit később,

Kolozsvár látképe a 19. században

egy héttel az ünnepély után, március 22-én jelent meg, szószent idézzük:

„Torda. Mart[ius] 15-kén szívre ható, lélekemelő innepélynek valánk Tordán tanúi. A helybeli honvéd katonaság, vadászcsapatok, lovasság, tüzérség sat. katonai zene mellett, kísérve a helybeli s vidéki nép ezreitől, a Keresztes mező azon részén szállának ki (...).

Az isten szabad ege alatt ülte meg a szabaddá lett nép a szabadság diadal innepét. A katonaság négyszögöt képezett. Közből a tüzérség ágyúival fogalt helyet. Az innepélyt a szeretett térparancsnok Egloffstein¹ ezredes célszerű beszéddel nyitá meg. Ezután a

polgár Miklós Miklós² – lévén a szószék egy ágyú – erőteljes hangon szónokolt. Előadta az innepély magas jelentőségét s végül azon szent kötelességet, melyre minden becsületes magyar föl van ezen nap sokszoros emlékei által szólítva. Az éljen hangokat, melyekkel a magyar nemzet szabadság férfiai, a dicső Kossuth Lajos s Erdély szabadító nemtője, a derék Bem tábornok idevezeltettek, a katonaság és nép ezrei által, ezerszeresen hangozták vissza a történelmi emlékéül völgy hegyei, a festői szépségű halmok s kőszirtok. Végre díszlövészek, apró fegyverek s ágyúk tüzelése fejte bé az innepélyt. A remek szónoklat köz-költségen ki fog nyomtatni. Estve a város kivilágítottatott.

József napja új innepélyre szólítá a város lakóit. Egyszerű, de hasonlíthatlan lelkesedéssel párosult lakoma adatott, mely alatt a lelkesedés sűrű éljenzésekben tört ki a hon szabadítóért. Közbe nemzeti himnuszok s az innepelt tábornok³ kedves lengyel dala többszörösön zenekíséret mellett énekeltettek. Estve ismét ki volt világítva a város s a tábornok tiszteletére adatott bál mulatságban a nők egyszerű magyar díszruhában jelentek meg.”

Ezen rövid írásunkkal nemzeti ünnepünk történetének első fontos évfordulójáról kívánunk megemlékezni.

Jegyzetek

- 1 Egloffstein Albert alezredes, tordai katonai parancsnok.
- 2 Ótordai református lelkész.
- 3 József Bem altábornagy.

A TORDAI HASADÉK. BERGSPALTE BILI TORDA.

№ 11

Demeter Lajos |

Lehrer Henrik, a szászból magyarrá lett tábornok

Az egykori m. kir. tábornok ágostai evangélikus (lutheránus) vallású volt. Anyanyelve mellett tökéletesen beszélte a magyar nyelvet.

Brassóbertaláni, brassó-bertaláni Bertalany (Lehrer) Henrik, vagy ahogy még a nevével találkozunk, Lehrer Henrik (Heinrich) 1869. május 16-án született Brassóban és 1934. június 5-én hunyt el, valószínűleg Budapesten. Az egykori m. kir. tábornok ágostai evangélikus (lutheránus) vallású volt. Anyanyelve mellett tökéletesen beszélte a magyar nyelvet. Apja, néhai Lehrer János és Bartolomé Rozina fia, ifjabb Lehrer János (1840 körül Brassó – 1896. november 10, Sepsiszentgyörgy) cukrász volt. Anyja Fusz (Fuss) Cecília 1901-ben még életben volt, a Sepsiszentgyörgygyel összenőtt Szemerján élt. Testvérei, Cecília, Helén és Alfréd Brassóban születtek. A család, feltehetően a környező megélhetés reményében telepedett át az 1870-es évek második felében Brassóból Sepsiszentgyörgyre és elmagyarosodott. Itt még született egy gyermek, János (1884. április 10. – 1885. április 22.), akit reformátusnak kereszteltek, de korán elhalálozott. Fiútestvéréről nincsenek adatok. Húga, Helén 1896-ban férjes asszony, férje Domokos Géza volt. Nővére, Cecília (1868. február 17. – 1901. március 9.) tanítónőképzőt végzett, a sepsiszentgyörgyi Magyar Királyi Állami Elemi Iskola tanítónője volt. A szemerjai református lelkészhez, Bőjthe Gézához (1865–1935) ment férjhez, fiatalon meghalt. Nyughelye a szemerjai temetőben van.

Lehrer Henrik feltehetően 1904 végén vagy 1905 folyamán nősült. Felesége, Szathmári Enyedi Károly (1835 körül – 1907. január 24, Szeged) királyi tanácsos, MÁV ügyvezető, szegedi törvényhatósági bizottsági tag és Peer Borbála lánya, Enyedi Irén (?-?) volt. Gyermekük dr. Bertalany (Lehrer) Lóránt és dr. Bertalany (Lehrer) Ernő. Az utóbbi halálakor kiadott gyászjelentő alapján arra lehet következtetni, hogy 1960 körül hunyt el, ekkor bátyja már halott, anyja azonban még életben volt.

Gyermekkorára Sepsiszentgyörgyhöz kötötte. Itt járt elemi iskolába, majd 1880-tól algimnáziumba, a Székely-Mikó Tanodába, amely 1882-ben felvette a Református Székely Mikó Kollégium nevet, ahol 1884 nyarán végzett. 1884 és 1888 között nagyon jó általánossal a nagyszebeni hadapródiskola tanulója volt. Közben 1886. május 17-én, mint egyévi önkéntest szolgálatra a császári és királyi 82. gyalogezredhez sorozták be. Ezrede kötelékben előbb gyalogos közlegény volt, 1887. július 26-tól címzetes tizedes, augusztus 18-tól címzetes őrmester, 1888. augusztus 18-tól hadapród, október 16-tól hadapródőrmeester.

Miután végzett, a 82-esek kötelékében szolgált tovább, hol 1889. március elsejével hadapród tiszthelyettesé léptették elő. 1889 végén ugyanezzel a rendfokozattal a császári és királyi 86. gyalogezredhez helyezték át, ahol 1890. január 10-én hadnaggyá léptették elő. Századszolgálatot Podromanija, Rogatica helységeken, Szarajevóban és Szabadkán teljesített. Rövidebb ideig Budapesten hadnagy, 1891. szeptember 26-tól Szabadkán ezrede hadkiegészítési kerületének másodtiszteje, a következő évben az említett beosztása mellett a csapatszállítmány parancsnoka volt. 1893-ban hadkiegészítési kerületi első tiszt lett, március 5-től a hónap végéig, majd április 12–30-ig, 1894-ben március 7-től április 19-ig, 1895-ben március 3-tól április 4-ig a hadkiegészítési kerület hatáskörében a „mozgó sorozóbizottság” tagja volt.

Ezredében hatásköre meghagyásával 1895. november elsejével főhadnaggyá léptették elő. Időközben 1894–95-ben, majd 1899 folyamán elvégezte Szabadkán a honvéd lovas iskolát. 1899. szeptember 1-től az október 25-ig tartó nyolc hetes póttartalékos kiképzés oktatója, parancsnoka, október 3. november 27. között ezredénél egy tartalékos szakasznál parancsnok volt.

Lehrer Henrik (1869–1934)

1900-ban június 20-ig a 4-es számú tiszti iskolában tanult Budapesten, majd ezredénél rövid ideig, október 3-tól november 11-ig a póttartalékos állományánál gyalogszázad-parancsnok. 1901-től rövidebb időszakokra (1901. január 12-ig) a 2., (1901. febr. 9-től március 23-ig) a 4., (1901. május 9-től október 10-ig) a 3., (1901. október 14-től november 20-ig) és az 1. század parancsnoka volt. 1902-ben május 1-től 20-ig a 4. század ideiglenes/közbenső parancsnoka, július 18-tól augusztus 25-ig a 2. század, szeptember 20-tól november 11-ig a 3. század, közben pedig október 1-től november 11-ig a póttartalékos század századparancsnoka is. 1903. június 1-jével ezrede 3. százada parancsnokának nevezték ki. Ugyanebben az évben november elsején II. osztályú századosrá léptették elő. A 3. század parancsnoka 1906. november 19-ig maradt, mikortól a pótzászlóalj keretéhez (káder) beosztott százados egészen 1907. április 27-ig, ezután újból hadkiegészítési kerületi első tisztként szolgált. Ebben a beosztásban kapta meg november 1-jén az első osztályú századosi előreléptetését.

Az első világháború előestéjén, 1914 elején őrnagyi rendfokozattal ugyancsak a császári és királyi 86. gyalogezredben szolgált Szabadkán. 1914. augusztus 5-én a mozgósítás befejezésekor ezredén kívüli beosztásban a 19/II. népfelkelő zászlóalj parancsnoka volt.

A világháború kezdetén a szerb hadszíntérre vezényelték. 1916-ban a Sabác melletti második átkelésnél súlyos fejsébet kapott. Feltehetően megsebesülésének és szolgálata érdemeinek elismeréseként terjesztette fel 1916-ban

a belügyminiszter és kérte a minisztertanács jóváhagyását, hogy az ekkor már alezredes Lehrer Henrik valamint utódai brassó-bertalani előnévvel magyar nemességet nyerjenek. (A háború utáni évektől nemcsak az előnevet, hanem a Bertalany családnevet is használta, gyermekei elhagyva a Lehrer családnevet, csak a Bertalany családnevet viselték).

Felépülése után 1918 májusától alezredesi rendfokozattal a császári és királyi 66. gyalogezredhez helyezték át zászlóaljparancsnoknak. A 40 hónapi frontszolgálata alatt zászlóaljparancsnokból végül ezredparancsnok lett. Küzdött az orosz, majd a román hadszíntéren is. Az összeomláskor ezredesként tette le a fegyvert (A *Tolnamegyei Újság* híradásában 1919 novemberében még ezredesként szerepel). Tábornokká nyugdíjazásakor léptették elő (1925-ben már tábornok).

Amikor a volt 86. gyalogezred bajtársi köre az ezred és annak hősi halottai emlékére a magyar határ közelében, Tompán a község plébániatemplomának külső falán domborműves emléktáblát helyeztet el, annak ünnepélyes leleplezésén 1928. október 24-én részt vett és emlékbeszédet tartott. Ekkor már a királyi tanácsos címet is viselte. Élete vége felé Budapesten a Rákóczi út 24. szám alatti Kreuzer-bérházban lakott. Feltehetően itt is hunyt el.

Tiszti személyi lapja szerint nagyon jó tornász, vívó, úszó és rajzoló volt, ugyanakkor jól zongorázott.

Tiszti személyi lapja szerint nagyon jó tornász, vívó, úszó és rajzoló volt, ugyanakkor jól zongorázott. Fiatalkorában szépirodalommal is foglalkozott. Elbeszéléseit, novelláit Lengyel Henrik néven a dél-magyarországi lapokban, többek között a *Bácskai Hírlapban* közölte. *Magda eljegyzése* című négy felvonásos színművét 1901. december 4-én a szabadkai színház mutatta be.

Kitüntetései: Ferenc József-rend lovagkeresztje, második és harmadikosztályú Katonai Érdemkereszt (Signum Laudis) hadiékítménnyel és kardokkal, Magyar Háborús Emlékérem, Osztrák Háborús Emlékérem (österreichischen Weltkriegs Erinnerungsmedaille 1915–1918), 20 éves Katonai Szolgálati Jel, Jubileumi Emlékérem (Jubiläums-Medaille für die bewaffnete Macht).

Források: *Bácskai Hírlap* V. évf. (1901. dec. 4.) 189. szám;

66-os *Tábori Újság* II. évf. (1918. máj. 10, okt. 1.) 5, 13. szám;

Tolnamegyei Újság I. évf. (1919. nov. 1.) 8. szám;

A volt magy. kir. pécsi 19. honvéd gyalogezred és alakulatainak, a 19./IV. (fiumei), a 309. honvéd gyalogezred, a 19. népfelkelő ezred, a 19/IV. népfelkelőzászlóalj és a 19/VII. népfelkelőzászlóalj története, összeállította és a vázlatokat rajzolta Légrády Elek százados, Pécs, 1938. 393, 440, 473.;

Worobijowkai Gaksch József ezredes és belibergi Midics Szilárd ezredes: *A volt szabadkai cs. és kir. 86. gyalogezred története 1882–1918*, Szeged, 1940. 33, 64, 68, 341, 388, 389, 398, 400.

<http://www.subbiblioteka.rs/digitalna-biblioteka/serijske/publikacije/Bacsikai%20Hirlap/1901/Bacsikai%20Hirlap%201901-189.pdf>

http://epa.oszk.hu/02600/02645/00015/pdf/EPA02645_66_tabori_ujsag_1918_13.pdf

http://epa.oszk.hu/02600/02645/00008/pdf/EPA02645_66_tabori_ujsag_1918_05.pdf

https://library.hungaricana.hu/en/view/TolnamegyeiUjsag_1919/?query=Lehrer&pg=33&layout=s;Minisztertanácsi_jegyzokonyvek

1867–1944 – 59250 – Adatlap ...

<http://adatbazisonline.hu/adatbazis/minisztertanacsi-jegyzokonyvek-1867-1944/adatlap/59250;>

[http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/telepulesek_ertekei/Tompa/pages/010_itt_mar_tompaialak_laknak.htm;](http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/telepulesek_ertekei/Tompa/pages/010_itt_mar_tompaialak_laknak.htm)

<http://urbface.com/budapest/a-kauser-berhaz;>

[http://mandadb.hu/common/file-servlet/document/334642/default/doc_url/magyar_irok_elete_es_munkai_XVIII_kot.pdf;](http://mandadb.hu/common/file-servlet/document/334642/default/doc_url/magyar_irok_elete_es_munkai_XVIII_kot.pdf)

<https://plus.google.com/photos/117031238649816437234/album/5919667793806162369/5919667794984073730;>

[https://gallery.hungaricana.hu/en/SzerencsKepeslap/61462/?img=0;Gyaszjelentések – Kezdőoldal](https://gallery.hungaricana.hu/en/SzerencsKepeslap/61462/?img=0;Gyaszjelentések-Kezdoldal) [https://dSPACE.OSZK.HU/handle/123456789/663648;](https://dSPACE.OSZK.HU/handle/123456789/663648)

Az ezredtörténetek alapján [katonahoseink.hu/hhh/;](http://katonahoseink.hu/hhh/)

Itt már tompaiak laknak – Sulinet www.sulinet.hu/oroksegtar/data/telepulesek.../010_itt_mar_tompaialak_laknak.htm (dr. Szakály Sándor történész, egyetemi tanár, dr. Balla Tibor hadtörténész közbenjárásával, ugyanakkor Derzsi Júlia tudományos kutató szíves segítségével)

Murádin Jenő

Melka Vince

Önarckép kettős tükörben

Bárhonnan közelítsük meg a Csehországból Erdélybe szakadt festő, Melka Vince pályáját, életének meghatározó élményei Rudolf trónörökös egykori erdélyi vadászataihoz kapcsolódnak, melyek főbb műveiben örökítődtek meg, és folytatódtak ugyanilyen érzelmi töltettel vég nélküli természetjárásaiban, miközben népi életképek áradó bőségu termését gyűjtögette mappáiba.

Vadászjelenetei kontrasztosan, de hangulatos társulással egészítették ki kastélyok ősgalériáit (a családtagok fölmenőinek arcképcsarnokát), mintegy érzékeltetve uraiknak angol honból elterjedt 19. századi divatját, a lóversenyek mellett a nemes sportnak tekintett vadászatot.

Az erdélyi kastélyok történetének felderíthetetlen emlékéu kutatója, a művészet-történész Biró József még számos festményét láthatta Melkának, Válaszúttól Sáromberkéig. Ott függtek megbecsült helyen, mielőtt a történelem huzatos széljárása a semmibe nem szórta úgyszólván valamennyit. Leírásában Biró meg is örökítette a trónörökös és Teleki Samu görgényi vadászatát, külön is kiemelve Melkának a sáromberki Teleki kastélyban látott festményeit.

„Medvére vadászni Erdélyben! – vérbeli sportembernek az élvezetek s az izgalmak netovábbját jelentette, s ily alkalmak rendezésének nagy mestere volt Teleki Samu, aki a nyolcvanas években irányította a híres görgényi medveadászatokat, királyi barátja, Rudolf trónörökös kedvéért. A korona várományosáé lett ekkor a görgényszentimrei kastély, a legnevezetesebb újabbkori erdélyi vadászatok záró jeleneteinek színhelye; járt itt Stefánia, VII. Edward király, walesi herceg korában, Ferdinánd bolgár cász Ferenc Ferdinánd is; a mayerlingi tragédia hőse Károlyi Istvánnal együtt több ízben járt Sáromberkén, hol Teleki páratlan vendégszeretettel fogadta őket. Melka Vince, a trónörökös kedvenc festője, aki annyi erdélyi parkot és kastélyt festett meg, rajzokban örökítette meg

Rudolf görgényi vadászatait, hol Teleki Samu minden hajtónak egy tízforintos aranyat adott... – két ily műve a sáromberki kastély díszé.”¹

Érdekes a két pályarajz annyira távol eső, mégis egy pontban azonos mozzanata. Grófi vendéglátói a kutatásokban páratlan eredményekre jutott Birót éppúgy asztalukhoz ültették, mint a festő Melka Vincét. Utóbbi nem csak művészetével, hanem műveltségével, olvasottságával, német, angol, francia nyelvtudásával érdemelte ki a megtiszteltetést.

Mindössze két ismert fénykép idézi meg a bő száz évvel ezelőtt elhunyt Melka Vince alakját, magatartásformáira is utaló habitusát.

Az Erdélyi Múzeum-Egyesület gyűjteményeiből létrejött egykori Erdélyi Nemzeti Múzeum fényképtárában maradt meg az a századforduló idejére keltezhető, üveglemezre rögzített portré, amely természetjárásai közben örökítette meg a festőt.² Ez az igazi ritkaságnak számító felvétel (ma az Erdélyi Történelmi Múzeum birtokában) természeti környezetben készült egészalakos képmás. Melka egy park szélén fatönkön ül, elmaradhatatlan cigarettájára gyújtva. Jobb oldalt egy kastély vagy talán templom éppen csak fölmagasodó fala, balról fák tájba simuló csoportja. Ősz van, vadászidény. A festő kalapban, csizmában, és vállára vetett kabátban védekezik a hideg ellen. Akár vadászatokat kísért, akár csak festői témákat keresett, följegyezték róla, hogy évente legalább két hónapon át valóságosan a természetben élt, járta az erdélyi tájat Zsibótól Hátszegig, Gernyeszegtől Naszód vidékéig. Megszállt esztenákban, rajzolta a fonóban összegyűlt falusiakat, vásárosokat, vadászok hajtóit.

Ez a kép vált át azután a városlakó festőművész és rajztanár polgári alkutú képmására. Egy fénykép az Erdélyi Múzeum-Egyesület 1912-es évkönyvéből már idősebb korában idézi meg a festő fiziognómiáját. Fémkeretes szemüvegén át szigorú tekintettel néz a világra. Magas homlokát, kopszodó fejét

Az Erdélyi Múzeum-Egyesület gyűjteményeiből létrejött egykori Erdélyi Nemzeti Múzeum fényképtárában maradt meg az a századforduló idejére keltezhető, üveglemezre rögzített portré, amely természetjárásai közben örökítette meg a festőt.

dús bajusza és kis kecskeszakálla ellensúlyozza. Ez a szigorúság megtévesztő, mert nálánál segítőkészebb, szelídebb embert kevesen ismertek.

Hogy milyennek látta önmagát, művészi ábrázolásban azt már aligha fogjuk megtudni. Egyetlen pasztell önarcképéről van tudomásunk, melyet az 1900-as esztendő elején festett. De ez a kép, szét-szóródott hagyatékában úgy tűnik véglegesen elkallódott.³ Az angol Walter Crane, a szecessziós mozgalmak egyetemes út-törője azonban még láthatta, amikor az év őszén, erdélyi látogatása során Melka Vince műtermét is fölkereste.

Melka sohasem tanult meg magyarul; környezetével németül értekezett, ami sok mindenben hátrányára volt. Ugyanakkor mély átérzéssel, empátiával viszonyult kora erdélyi társadalmához, Kolozsvár szellemi közösségéhez. Vallomások sorai is ezt igazolják. „Gyenge magyar vagyok én, igaz, nem szép, hogy e nyelvet nem beszélem – mondta egy vele készített műtermi riportban –, de higgye meg hogy azért én is jó magyar érzésű, igaz hazafi vagyok.”⁴

A cseh kultúrtörténet a sajátjának tekinti Wenceslav Melkát, azaz Melka Vincét. Ez, a festő származását és művésszé válását illetően, rendben is van. Másrészt, mivel munkásságának, időben és természetben is számítva, mintegy négyötöde Erdélyhez kapcsolja őt, joggal mondhatjuk a mienknek is.

A pályakezdés állomásai

Venceslav Melka egy festői szépségű közép-csehországi városban, Neu Benatekben született 1834. január 10-én. A Prágától északra, a cseh főváros és Mlada Boleslav között, a Jizera folyó jobb partján fekvő pár ezer lakosú város az Osztrák Császárság része volt, ma Nové Benátky néven találjuk a térképeken. A festő közeli ismerője a kolozsvári botanikus, dr. Richter Aladár azt jegyezte föl róla, hogy egyszerű szülők gyermeke volt, aki nagy ambícióval készült a művészpályára, és ifjú korában megszerzett műveltségével jártas volt a német, francia és angol irodalomban.⁵

Festészeti tanulmányairól és erdélyi megtelepedéséről még az életében (vagy majd a nekrológjaiban) megjelent értékelésekben az időrendiséget és a mesztereket illetően teljes a bizonytalanság. Elírásokkal, igazolhatatlan következtetésekkel találkozunk lépten-nyomon. Kibogozásuk a pályakép bemutatásának elsődleges feladata lett.

E monográfia föltáró munkája során került elő a festő rövid, tömör életrajza,

Melka Vince: Vlah medvevadászok Erdélyben (forrás: Wikipédia)

amely, ha nem is pontosít mindenben, de a lényegét illetően először állít hiteles képet elénk. Ennek föltételezett létezésére a történész Kelemen Lajos utalt, aki 1930-ban egy lexikoni szócikkhez Lyka Károlynak szolgáltatott adatokat. „Ami életrajzi adatait illeti – jegyezte meg Kelemen –, én azt hiszem, hogy midőn 1879-ben az itteni egyetem mellett a rajz- és festőművészet magántanítója lett, be kellett adnia ott rövid életrajzát.”⁶

**Venceslav Melka
a festői szépségű közép-
csehországi városban, Neu
Benatekben, a mai Nové
Benátkyban született
1834. január 10-én.**

Ezt az önéletrajzot és a két pályatársi ajánlást azonban Melka művészetének kutatói közül mindeddig soha senki nem látta. A kolozsvári levéltárban a Ferenc József Tudományegyetem iratai között sikerült megtalálni.

Az önéletrajz magyar nyelven íródott, a festő német fogalmazása, vagy tollbamondása nyomán. Hozzácsatolva a pályarajzhoz, kiegészíti, lényegében összefoglalja az állás betöltésére ajánlott művész kérvényét Felméri Lajos és dr. Szász Béla a bölcsészeti, nyelv- és történettudományi kar két tanárának pártoló beadványa.⁷

Tanulmányait illetően mi sem volt természetesebb, hogy a pályakezdő festő a szülővárosához közeli Prága művészeti akadémijára iratkozzék be. Igen fiatalon már a főiskola előkészítő tanfolyamaira járhatott; így érthető, hogy az állásáért folyamodó iratok szerint 1848-tól 1861-ig tartottak a prágai tanulóévek. Ezt erősíti meg pár éves eltéréssel (1847 és 1855 közötti időrendi behatárolással) Prokop Toman művészettörténész több kiadást megért cseh művészeti lexikonja.⁸

Melka a képzőművészeti technikákat illetően Josef Adalbert Hellich (1810–1880) festő és litográfus irányításának vette leginkább hasznát. Több műfajban is igyekezett beható ismereteket szerezni. A biztos rajztudás mellett akvarellben, pasztellben, az olajfestésben mutatott egyre nagyobb jártasságot. Ugyanakkor a sokszorosító grafikai

technikák közül a fametszés gyakorlatát is elsajátította. Ennek azután saját képei reprodukív másolásában vette hasznát. Tanította Eduard von Engelberth is (1818–1897) a történelmi képek keresett festője, aki 1854-től vette át a prágai akadémia igazgatói tisztségét. Neki és még inkább az ismertebb nevű bécsi Kari Wurzingernak (1817–1883)⁹ volt döntő szerepe abban, hogy a fiatal festő pályája első szakaszában a történelmi festészet felé igazodott.

Idézett életrajzában Melka három városhoz – Prágához, Bécshez, Drezdához – kötötte tanulmányai elmélyítésének útját. A császárváros, a Csehországot is magába foglaló Osztrák Császárság központja alighanem Engelberth útmutatása nyomán került a képbe, aki nagy történelmi képrendelése miatt úgyszólván ingázott Prága és Bécs között. A szászországi Drezda ugyanakkor a Zwinger nagyszerű képgyűjteményével nyűgözte le a festőt, aki heteket-hónapokat töltött a klasszikusok képeinek másolásával. A drezdai éveket a festő pontosan behatárolva 1869–1872-re teszi, megjegyezve, hogy innen járta be, mintegy tanulmányútként Münchent, Berlint, Stuttgartot.

Első művészeti sikereit Melka még a prágai években aratta. A kolozsvári egyetemhez beadott kérvényéhez támogatóként csatlakozó Felméri Lajos és Szász Béla hivatkozik arra az elismerő bizonyítványra, amelyet a prágai művészeti akadémia igazgatója állított ki róla 1864-ben, s melyet a festő, képzettségének igazolásaként, megőrzött. Ebben szó esik két „feltűnést keltő” festményéről. Ezek egyikét az osztrák császár, V. Ferdinánd vásárolta meg, a másikat, a prágai műegylet tartotta vissza, illetve vette meg.

A festő drezdai éveiben járta be, mintegy tanulmányútként Münchent, Berlint, Stuttgartot.

A Hellich (Melka egykori tanára) által még 1850-ben alapított prágai műegylet, a Verein bildenden Künstler in Prag, a festő számos képének biztosított kiállítási lehetőséget. A kezdetekkor, de még sok év múltán is élő volt ez a kapcsolat.

Ha csupán tanárainak elkötelezettségeit tekintjük, természetesnek vehető, hogy a pályakezdő festő a romantika történelmi vonulata felé tájékozódott. Egyik korai munkáját, az idézett cseh

A természetjáró festő. Veress Ferenc fényképfelvétele (Illusztráció a szerző könyvéből)

lexikonban is említett *Stuart Mária véggercei* című olajfestményét, az említett prágai műegylet 1860. szeptember-októberi kiállításán mutatta be. Érdekes, hogy ez a kép Heckenast Gusztávnak a '48-as időkből nevezetessé vált nyomda tulajdonosának birtokába került. De a budapesti Szépművészeti Múzeumban is föllelhető Melkának egy másik korai műve, az 1862-es keltezésű egészalakos nagyméretű *Férfiportré*¹⁰. Mindezekkel párhuzamosan, a kor divatjához igazodva zsánerképeket is festett és állított ki. Kétségtelen, hogy erdélyi látogatásai, majd itteni végleges megtelepedése hozott teljes stílusváltást Melka művészetében. A korai historikus történelmi kompozíciókról itt váltott át a természetábrázoló, vadászjeleneteket képbe foglaló és hangsúlyosan néprajzi témákra. Nagy későre bukkant föl egy műve, mely mintegy lezárta a történelmi képek festőjének egykori ambícióit. A *Báthory András meggyilkolása* című tekintélyes méretű festménye az utolsó alkotása, amely még visszavezet a prágai vagy bécsi évek témáihoz. Melka abafáji látogatásai, a báró Huszár családnál töltött

hetei idején hallhatta a történetet a szerencsétlen sorsú Báthory András bíboros és erdélyi fejedelem megöletéséről. A kép, mely egykor a második világháborúban szétdőlt abafáji Huszár-kastély szalonját díszítette, első ízben e könyvben kerül reprodukálásra. A kompozíciós mű azt a jelenetet örökítette meg, amely az Erdélybe betörő Vitéz Mihálytól (Mihai Viteazu) vereséget szenvedett fejedelmet, menekülése közben Csíkszentdomokos Pásztorbükk nevű határában 1599. november 3-án egy székely ember, Ördög Balázs bal-tájával agyonsújtotta. A történelmi háttérhez magyarázatként hozzátartozik a székelységnek a Báthory családdal szembeni gyűlölete, akik nem felelték a „véres farsangot”, az előjogaikat viszszavevő és megnyirbáló fejedelmi hatalom kegyetlen megtorlását. A néző figyelme a képen a drámai jelenetre irányul, a vérben fekvő fejedelemre, a felette álló székely emberre és az őt körülvevő alakokra. De a hibátlan rajzban megjelenített történelmi téma mellett az erdős-hegyes táji környezet, már felismerhetően Melka későbbi természetábrázoló képeire utal.

A festő miközben Berlinben járt Rudolf trónörökösrel került kapcsolatba. Rudolfnak tetszettek a képei, és alkotójukat is őszintén megkedvelte. Így törént, hogy egy időre meghívta őt a bécsi udvarba.¹¹ Melka nem tudhatta, mennyire fontos, meghatározó momentum lesz majd jövőd pályáján ez a magas pártfogás és ismeretség.

Cseh földről Erdélybe

A stílusváltás a festő képalkotásában erdélyi megtelepedésével következett be. Olyan élmények forratagába került, amelyek messzire távolították a cseh történelem kompozíciós megoldásokat igénylő mozgalmas jeleneteitől.

Hogyan és mikor került a festő cseh földről Erdélybe? Olyan kérdés, amely igencsak fölvet tisztázandó mozzanatok.

Sokszor fölelegetett történet az, hogy a meghívás két erdélyi mágnástól eredt, akik Drezdában, a Zwinger képei másolásában elmerülten találkoztak vele. A két arisztokrata ifjú gróf Teleki Samu és báró Jósika Samu, mindkettő a későbbiekben nagyon is ismert név a magyar tudományos, politikai és kultúrtörténetben. Melka egyik méltatója, Felszeghy Dezső azt írja, hogy mindkét nemes ifjút „a szépművészetek iránti szeretet” vezette Drezdába.¹² Ám ez csak részben igaz. Báró Jósika Samu¹³ azért fordult meg többször is a szászországi városban, mert felesége nagyanyját, Podmaniczky Júliát, Jósika Miklós özvegyét látogatta.

Álljon itt egy kitérő, mely a történeti háttérhez tartozik. Báró Jósika Miklós (1794–1865), a magyar romantikus regényírás úttörője, az Abafi szerzője, akit az 1848–49-es magyar szabadságharcban való politikai szerepvállalása miatt távollétében halálra ítélték, az emigrációban Brüsszelben, majd utolsó éveiben Drezdában telepedett le. Özvegye mindvégig, 1893-ban bekövetkezett haláláig Drezdában élt. Hamvaikat 1894-ben, az író születésének centenáriumán éppen Jósika Samu és felesége, Jósika Irén hozatta haza, és állítottak neki síremléket a kolozsvári Házsongárdi temetőben.¹⁴

Melka meghívása Teleki Samu¹⁵ nevében is szólt, akit családi háttere még tekintélyesebb vagyón urává avatott. A festő otthonos volt a hatalmas sáromberki kastélyban is, és az is meghatározója lett pályája későbbi szakaszának, hogy az Afrika-kutató, szenvedélyes vadász és utazó Teleki társaságában ismét kapcsolatba került Rudolf trónörökösrel.

A Melka Vincéről szóló régebbi írások egyértelműen 1870-re vagy közvetlenül

e dátum körüli időre teszik a festő végleges megtelepedését Erdélyben. Utóbb bukkannak föl pár évvel korábbi dátumok (1867, 1868), de minden bizonyító magyarázat nélkül.

A most előkerült önéletrajz tisztázza megnyugtatóan a kérdést.¹⁶ Azt a körülményt tudniillik, hogy drezdai meghívásnak előzményei voltak. Maga a festő mondja el, hogy átköltözése előtt már huzamosabb ideig járt Erdélyben. Nem volt tehát idegen számára az a vidék, amely majd végleges otthonává lett.

Hogyan és mikor került a festő cseh földről Erdélybe? Olyan kérdés, amely igencsak fölvet tisztázandó mozzanatok.

Drezdai tartózkodása mindenképpen megalapozta hírnevét. Növendékek tanításával is ekkor kezdett foglalkozni. Ugyanakkor megtisztelő megbízatásokat is kapott, amelyek nevét szélesebb körben, országhatáron túl is ismertebbé tették. A francia–porosz háború idején a szász hadügyminisztérium egyedül neki adott engedélyt foglyul ejtett, francia szolgálatban álló katonák lerajzolására. Ekkor készült finom rajzolatú akvarell sorozata, melyek *Turko* vagy *Turkos* néven (ahogyan a foglyoktól nemzetiségüket hallhatta) kiállításokra, köztük pesti tárlatra is eljuttattak. Néhány darabot a német császári ház vásárolt meg. Ugyanakkor meghívást kapott a württembergi Stuttgartban kiadott *Über Land und Meer* folyóirattól, hogy venné át a lap „művezetését”. Ez az akkor igen népszerű, a mi Vasárnapi Újságunkhoz hasonló, rengeteg képet közlő folyóirat a klisékészítéshez is értő képszerkesztőnek kívánta alkalmazni. A kötött foglalkozású, szerkesztőségi munkától idegenkedő Melka azonban az ajánlatot visszautasította. Elvállalta ellenben, hogy a lap számára egzotikusnak tekintett kelet-európai tájakról sorozatban küldjön képeket. Ezt a megbízatást már azért is szívesen vette, mivel egy arisztokrata származású erdélyi tanítványa otthonában meleg vendéglátással fogadták. Ez a mozzanat kapcsolta össze az erdélyi táj kezdeti, majd egyre mélyebb megismerésével és az iránta érzett festői-motívumkereső vonzalmával.

A meghívás a Maros menti Abafájára szólt, br. Huszár Károly parkosított

környezetben álló kellemes kastélyába.

Báró Huszár Károly neje, báró Bornemisza Klára (1830–1879) festői ambíciókat dédelgetve Bécsben végzett tanulmányokat, és Melkának is növendéke lett. Levelezésük az 1860-as évek derekától maradt meg.¹⁷ A festő életrajzában leírja, hogy a meghívás „báró Huszár Károly házában néhány h[óra]. rajztanításra” szólt, „de a hónapokból évek lettek, az ajánlkozó művészi motívumok gazdagságánál fogva.”¹⁸

A nagy vadász hírében álló br. Huszár Károly járta be vele az egészen közelből nyíló Görgény-völgyet, a csendes erdők vadban gazdag világát. Innen és a környékről küldött be Melka képeket a stuttgarti folyóiratnak. Egy pénzügyi elszámolás, honorárium folyósítása a festő levelei között máig megőrződött. Az 1869. szeptember 8-án kelt levél, az *Über Land und Meer* folyóirat fejlécével a *Das Bohnenfest* (Lövészverseny), a *Siebenbürger Bärenführer* (Erdélyi medvétáncoltató) és *Walachische Bärenjäger* (Oláh medvevadász) című képeit sorolja föl, az értük kapott honorárium feltüntetésével.¹⁹

Anyanyelvként használt német nyelvtudása segítette már első erdélyi útjain. Megcsodálta és megfestette a mozgalmas szászregényi vásárt. Ellátogatott a Kis-Küküllő megyei szász nagyközségbe, a fürdőjéről híres Felsőbajomba (azaz Bálnára, németül Baasen). Itt készült akvarelljeinek egyike a Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnokában maradt meg, az időrendiséget illetően fontos 1867-es keltezéssel.²⁰

Önéletrajza szerint Abafáját odahagyva 1869-től 1872-ig ismét Drezdában élt. Ezt a dátumot tárgyszerűen megerősíti két akvarelljének saját kezű datálása. E képek még Drezdában készültek, és az Országos Magyar Szépművészeti Múzeum grafikai gyűjteményében találhatóak. Az *Ülő török piros övvel* című vízfestményen a Dresden 1870-es keltezés olvasható, a másikon, a *Török férfi mellképén* még nagyobb naptári pontossággal jegyezte föl: Dresden, 3. Oktober 1870. Ezután telepedett át véglegesen Erdélybe, de már az állandó lakhelyül választott Kolozsvárra.²¹

A kolozsvári Egyetemi Könyvtár kéziratárában lelhető föl az a városi adófizetéséről szóló könyvecske, amelyet Melkáról 2013-ban írott kitűnő tanulmányában a néprajzkutató Tasnádi Zsuzsanna is említ.²² Ez a Melka Vince nevére kiállított pár oldalas nyilvántartás az 1873–1876 közötti évekre vonatkozik.²³ Szerepel ugyan benne egy 1868-as évről keltezett nyomtatott szöveg, de ez

Az egyetem szolgálatában. Fényképfelvétel az Erdélyi Múzeum-Egyesület 1912-es évkönyvében (Illusztráció a szerző könyvéből)

megegyező. Nem más, mint az adózási rendszer 1868. évi XXI. törvénycikkének szabvány szövege. E dokumentum mindössze annyit bizonyít, hogy Melka 1873-tól biztosan Kolozsváron lakott. A címlapon a festő lakhelye, a Belközép utca 8. szám is föl van tüntetve. Melka akkor még korántsem volt háztulajdonos. A Belközép (később Deák Ferenc, ma Bulevardul Eroilor) utcában a Nagypiacról (Főtér) a városfal felé vezető részen bérelt lakást. Bodányi Sándor kolozsvári címtára szerint a ház tulajdonosa, a város egyik módos polgára, Folly Mihály volt, aki ott egymás mellett két ingatlanal is bírt.²⁴

Az írások 1870-re vagy közvetlenül e dátum körüli időre teszik a festő végleges megtelepedését Erdélyben.

A kezdetekkor még minden biztonnal támogatóinál, mindenekelőtt a Jósika és a Bornemisza családoknál vendégeskedett. Tőlük indult természetjáró festőútjaira is. Mivel azonban képeit szinte soha sem keltezte, vázlatait is csak ritkán, ezek az utak időrendiségükben nehezen követhetők.

(Részlet a szerző *Melka Vince 1834–1911* című, az ARTprinter és a TINTA Könyvkiadó gondozásában Árkos, 2017-ben megjeleni könyvéből)

Jegyzetek

- 1 Biró József: *Erdélyi kastélyok*. Új Idők Irodalmi Intézet (Singer és Wolfner kiadása), Budapest [1943]. 152. Az egyik Melka-festmény reprodukciójával.
- 2 Az Erdélyi Történelmi Múzeum fényképtára. ltsz. M. 10497.
- 3 (H. E.) *Atelier látogatás Melka Vincénél*. Újság, 1900. február 22. 52. sz. 3.
- 4 Uo.
- 5 Richter Aladár: *Melka Vince (1834–1911)*. Ellenzék, 1911. szeptember 26. 217. sz. 2.
- 6 Kelemen Lajos levele Lyka Károlyhoz, Kolozsvár, 1930. április 25. Az MTA Művészettörténeti Kutató Intézete, MDK-C-1.17/1253:1–2. Első közlésben: Sas Péter: *Melka Vince, a kolozsvári rajztanár-festőművész*. Művelődés Műhely, Kolozsvár, 2009. 45–50.
- 7 Románia Országos Levéltárának kolozsvári fiókja. A kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem levéltári fondja 213/1878/9/1-2. A továbbiakban: Melka Vince önéletrajza és a csatolt pártolói ajánlások.
- 8 Prokop Tornán: *Nový slovník československých výtvarných umělců*. Praha, 1952. II. köt. 126.

9 Itt mindjárt olyan tárgyi tévedésbe ütközünk, amely végigvonul a Melkáról szóló későbbi közlésekben. A kolozsvári Művészeti Múzeum egykori munkatársa, Negoită Lăptoiu 1981-ben közzétett hosszabb tanulmányában (*Incursiuni în plastica transilvană*. Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1981. 23.) Michael Wurzingert nevezi meg Melka tanárának. Holott a Kassán polgárjogot nyert, szinte ismeretlen festő esetében csupán névrokonságról van szó.

10 Melka Vince: *Férfiportré*, 1862. Olaj, vászon, 117 x 90 cm, OSZK, ltsz. 79.2.B. Vétel 1979-ben Zalai Jánostól.

- 11 (H.E.) *Atelier látogatás...* id. h.
- 12 Felszeghy Dezső: *Melka Vince*. Erdélyi Lapok, 1911. okt. 15. 20. sz. 599–601.
- 13 Branyicskai báró Jósika Samu (1848–1923) a család szurduki ágához tartozó politikus és birtokos. 1885–88-ig Kolozs vármegye és Kolozsvár főispánja, majd a Bánffy-kormányban (1895 és 1898 között) a király személye körüli miniszter. A közhatalom változás után az erdélyi Országos Magyar Párt elnöke.
- 14 Gaal György: *Tört kövön és porladó keresztén*. Stúdium Könyvkiadó, Kolozsvár, 2010. 53–55.
- 15 Gróf Teleki Samu (1845–1916) a birtokszerező kancellár, Teleki Mihály dédunokája. Nevezetes kelet-afrikai expedíciója során növénytani, geológiai, néprajzi megfigyeléseket végzett. Ő adott nevet a Rudolf és a Stefánia tavaknak. Sároemberki kastélya valóságos múzeuma volt utazásai trófeáinak. Az MTA tagjává választották.
- 16 Melka Vince életrajza és a csatolt pártolói ajánlások. Id. h.
- 17 Románia Országos Levéltárának kolozsvári fiókja. *Melka Vince levelezése, 1864–1908*. Levéltári Fond 506. 1, 5, 10. sz. levél, 1864, 1867, ill. 1869-ből. (A továbbiakban Melka Vince levelezése).
- 18 Melka Vince önéletrajza és a csatolt pártolói ajánlások. Id. h.
- 19 Melka Vince levelezése. Levéltári Fond 506. 11. sz. levél Drezdába címezve, 1869. szept. 8.
- 20 *Felsőbajomi részlet*. Akvarell, 382 x 265 mm, Baasen 1867 aláírással. Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Képcsarnok, ltsz. MTKCs T 9142.
- 21 A behatárolást valamelyest az bizonytalanítja el, hogy drezdai vázlatkönyvében a ritkán datált rajzok között fölbukkan egy 1870-ből a Keleti-Kárpátok vidékéről, Borgóprundon és egy 1871-es Branyicskán, Hunyad megyében készült rajz, de ezek akár alkalmi látogatások termékei lehetnek. Megfordult Kolozsváron is, a Szappany utcai bástya, a későbbi Tűzoltó torony rajza keltezett, 1871-ből való.
- 22 Tasnádi Zsuzsanna: *Melka Vince ismeretlen grafikái a Néprajzi Múzeumban*. Néprajzi Értesítő, Budapest, 2014. 65–79.
- 23 Carnet de plată impozitului pe anul 1873–1876. A kolozsvári Egyetemi Könyvtár kéziratára 163. sz.
- 24 *Szabad királyi Kolozsvár város házbirtokosainak névsora*. Összeállította Bodányi Sándor, Kolozsvár, 1869. 2.

Emlékezés Tavaszgy Sándorra

Tavaszgy Sándor (1888. február 25, Marossárpatak–1951. december 8, Kolozsvár), református egyházi író, a múlt század első felének meghatározó erdélyi filozófiai gondolkodója, teológiai tanár, püspökhelyettes. Műveiben főleg a korabeli európai egzisztencializmus hirdetője volt. Egyházi és egyetemi tanári munkássága mellett széleskörű közéleti tevékenységet is folytatott, élete során vezető tisztségeket töltött be az EME, az EMKE és az EKE intézményeiben is. Szakírói elfoglaltságán kívül, a két világháború között számtalan kisebbségi magyar folyóiratnak volt szerkesztője vagy munkatársa. Publicisztikájában mindig határozott, de józan cselekvésre buzdította az erdélyi magyar közösséget, kiemelve azokat az ellentmondásokat is, amelyek belülről feszítették kisebbségben élő népcsoportunkat. Az alábbi írások a Pásztortűzben jelentek meg 1936-ban, megállapításainak akkori időszerűsége ma is érvényesek, és meggondolandók. Ezekkel a rövid publicisztikákkal emlékezünk a 130 évvel ezelőtt született Tavaszgy Sándorra, Erdély egykori kiváló személyiségére.

Tavaszgy Sándor Nemzeti létérdekünk kérdései. A pártos ház

A próféták pártos háznak nevezték népcsoportunkat, a benne dúló pártharcok miatt. Pártos háznak nevezhetjük ma Európát, sőt, az egész világot, még azt

Tavaszgy Sándor fiatalkori portréja

A pártoskodás nem valami új dolog a nap alatt. Örök bűne az emberiségnek. Akkor kezdődött, amikor – a bibliai tanítás szerint – pártot ütött az ember az Isten ellen.

a részét is, ahol parancsuralmi rendszer szerint kormányoznak, mert még ott is fortyog a pártos indulat, szorgosan keresvén azt a részt, amelyen át felszínre törhet.

A pártoskodás nem valami új dolog a nap alatt. Örök bűne az emberiségnek. Akkor kezdődött, amikor – a bibliai tanítás szerint – pártot ütött az ember az Isten ellen és megkezdődött a világ története, amelynek, ebből a pártütésből kifolyólag az első nagy eseménye a testvérgyilkosság volt. Azóta a pártoskodás a világtörténet alkotó tényezőjévé vált, tehát hozzátartozik a lényegéhez. Mindig volt és mindig lesz, és hol magasabbra csap, hol pedig a mélységbe feszül, hogy új erővel törjön fel ismét.

Minél nagyobb területi és népi egységen belül folyik, annál nagyobb szabású, de éppen azért, mint pártoskodás, annál kevésbé feltűnő, mert a pártérdekek itt nemzeti érdekekké tágulnak, vagy legalábbis annak a látszatával jelennek meg. Viszont minél kisebb egységeken és minél kisszerűbb látókörön belül folyik a pártoskodás, annál feltűnőbb, mert a pártérdekek annál megfoghatóbbak.

Egészen természetesen a pártoskodás mindig tagolódást, elkülönülést jelent, tehát a kisebb egységeken belül veszélyesebb, mert egyenesen atomizálódásra vezet s az egész népegység és nemzet-szervezet felbomlásának a veszedelmét rejti magában.

Mi magunk, erdélyi magyar népközösség, mi is pártos ház lakói vagyunk, tehát mireánk is illenek ezek a megállapítások és minket is fenyegetnek azok a veszedelmek.

Közöttünk ugyan nincsenek politikai ellentétek. Az erdélyi magyar életben ma nagy haladást jelent az az általánossá vált belátás, hogy a magyarságra nézve nincs értelme a kormányzati pártpolitikában való részvételnek, tehát nincs értelme annak, hogy pártpolitikai lehetőségeikért küzdjünk.

De közöttünk nincsenek gazdasági pártoskodások sem, mert oda még mindig nem jutottunk el, hogy az erdélyi magyarság gazdasági megszervezésére vonatkozó és következetesen végiggondolt terveink lennének, tehát legfeljebb érdekek állanak egymással szemben, nem pedig elgondolások.

Nincsenek társadalmi osztálytudatból folyó különbségek sem, amelyek pártos szembeállást eredményeznének. Még van ugyan néhány vakelméjű idétlen, aki ezeket a különbségeket megkísérli éreztetni, de már csak mosolyt kelt és nem ellentétet.

Honnan erednek tehát a fennálló ellentétek, mi okozza, hogy a csoportokká tagolódás meg nem áll, hanem tovább tart, mi indokolja, hogy a mi erdélyi magyar életközösségünk is pártos háznak nevezhető?

**Honnan erednek tehát
a fennálló ellentétek,
mi okozza, hogy
a csoportokká tagolódás
meg nem áll, hanem
tovább tart.**

Felületes minden olyan felelet erre a kérdésre, amely csak érdekellentétekről tud s a pártoskodások okát csupán személyi érdekek érvényesülésében keresi. A hiúság, a versengés, a többnek, nagyobbak, sőt, hősiesebbnek látszani akarás, mint személyi indokok, mind belejátszanak a mi erdélyi közéletünk mindennapi folyásába, de ezek még nem magyarazzák, legfeljebb színezik azt. Mélyebben vannak az igazi okok és komolyabbak.

Az igazi okok: kisebbségi sorsunk és helyzetünk, viszonylataink és feladataink megítélésében mutatkozó minőségi különbségekben vannak. Ez tisztán kifejezve azt jelenti, hogy vezető művelteink között intelligencia tekintetében, nagy különbségek vannak. Különbség

Barth Károly és Tavasz Sándor

van a látásban, a látókörben, a tudásban, a dolgok és kérdések megítélésében, de különbség van a szempontokban és az álláspontokban, valamint az ízlésben és a szellemi igények tekintetében. Ezek a különbségek azok, amelyek politikai, gazdasági és művészi, közelebbről irodalmi életünkben folytonosan kiütkeznek és ellentéteket idéznek elő, majd pártoskodásra vezetnek.

Fokozza az ellentéteket az a körülmény, amelybe kisebbségi sorsunknál fogva jutottunk, s amely kedvez a szűklátókörűségnek, az átlagos ítélkezésnek és értékelésnek. Innen erednek – az igazi erdélyi szellemtől annyira idegen – apró és nagy elfogultságok, előítéletek, valamint az ezeket védő makacsság, amely még ha egyéni érdekekkel is párosul, folytonosan ébren tartja azt a pártos szellemet, amely minden alkalommal felbukkan, valahányszor kérdéseink döntés elé állítanak.

Ez a kórjelzés ismét csak arra kell, hogy figyelmeztessen mindenkit, aki közöttünk felelősséget hordoz, hogy az önművelődés és a közművelődés szolgálatában elfáradnunk nem szabad, mert ezek létfenntartásunknak az első és legfontosabb funkciói.

(Pásztortűz, 1936. január 15, XXII. évfolyam, 1. szám)

Nemzeti létérdekünk kérdései. Az érdektelenség bűne

Nemzeti létünk nélkülözhetetlen szervei a különböző társadalmi egyesületek. Egész közösségi életünk annyiban nevezhető egészségesnek, amennyiben ezek a szervek hibátlanul működnek és amennyiben hibátlanul és összehangzottan együtt-működnek. Nem elég tehát, hogy önmagukban hibátlanul

végezzék ezt a részletmunkát, amelyre hivatva vannak, hanem érezniük és érvényesíteniük kell azt az öntudatot, hogy valóban részletmunkát végeznek, amely beletartozik egy nagy egésznek az összefüggésébe.

Ha ez alatt a szempont alatt nézzük a mi nemzeti közösségünkben jelentkező egyesületi tevékenységet, megdöbben az az összevisszaság, amely ezt jellemzi. Egyesületeink legtöbbje – itt a központban és a vidéken – folytonosan egymás munkájába kaszál bele és mindeniknek a mélyén ott feszül az a törekvés, hogy minden igényt egymaga akar kielégíteni. Ezért a legtöbbje egymást úgy tekinti, mint újtáiban állót, mint akadályozót és nem úgy, mint ugyanakkor a nemzeti orgánizmusnak egyik szervét. A kulturális egyesületnek van sport-szakosztálya, a sport-egyesületnek irodalmi szakosztálya, a műkedvelő társaságnak turista szakosztálya, a teniszklubnak zenei osztálya és így tovább. Micsoda zűrzavar és micsoda erőpazarlás.

Ennek a helyzetnek az a további súlyos következménye, hogy a versengő egyesületek tagjai is, kevés kivétellel, szemben állanak egymással és valami szenvedélytelen előkelőséget utánzó érdektelenséggel néznek egymás munkájára. Nagy bűne ez az érdektelenség különösen a vezetőknél, akiket igen sokszor a saját egyesületükkel szemben is terhel ez a bűn. A helyzetet szövevényesebbé teszi az a tény, hogy az egyesületek mögött igen sok esetben klikkek állanak, amelyek megelégednek azzal, hogy az egyesület az ő érdeküket szolgálja, hogy aztán

Professzorként

Csoportkép a nőszövetség tagjaival

a nemzeti organizmus részletmunkáját mennyire szolgálja és milyen sikerrel, az nem igen jön számításba. A legkömolyabban dolgozó egyesületek reprezentáló-vezető tagjait alig látjuk még a saját egyesületeik, még kevésbé a mások érdekkörébe tartozónak tekintett más egyesületek összejövetelein. Úgyhogy valami kitüntetető nagy dolog, amikor a beszámolók arról szólhatnak, hogy „maga Kiss Péter Pál” is részt vett az összejövetelen. Benne élünk abban a nevetséges visszás helyzetben, hogy az egyesületi munkában nem azoknak a szolgálatban égő bolondoknak jár a köszönet, akik vállalják és viszik a jövődőlért való felelősség terhét, hanem azoknak, akik méltóztattak egy-egy filharmonikus, vagy egy tudományos előadáson kegyesen megjelenni és néhány fejbőlintással a munkára „további ösztönzést adni”. Természetesen ezek is egy-egy ilyen megjelenés után hosszú időre ismét belesüppednek az érdektelenség nagy karosszékébe.

Hogy még tovább fokozzam ez egyesületi munkákkal szemben mutatkozó érdektelenség bűnét, rá kell mutatnom arra, hogy ennek indító oka a legtöbb esetben abban található fel, hogy mai társadalmi vezetőrétegünk jó nagy részében még mindig úgy nézi egyesületi munkáját, mint „szerepkört”, amelyen belül magasabb, vagy előkelőbb vagy kevésbé előkelő „szerepet” kell játszania. Tehát nem a szenvedő, vérző, veszélyben forgó „ügy” a fontos, hanem a szerep, amelyet a társadalmi élet színpadján szépen kell eljátszani, hogy kijárjon utána a taps és a csak felsőfokban beszélő

hírlapi beszámoló. Fájdalommal kell sokszor tapasztalunk, hogy igen sokakra nézve az egyesületi munka csak alkalom és eszköz arra, hogy önmagukról beszéltesse, nehogy kisszerűségük valami módon kiderüljön. Ha azután céljukat elérték, úgy jöhet ismét az érdektelen szemlélődés és bírálgatás boldog semmittevésé.

Az érdektelenség bűnével terheltek között nagyon sokféle típus található. Az eddig jellemzetteken kívül van még olyan, amely az esztétikai álláspontjáról utasítja vissza az egyesületi munkákkal való együttérzést.

Nemcsak! De ez az érdektelenség egészen addig fokozódik, hogy sokan egyenesen nem is találják előkelő dolognak, tehát nem találják illendőnek, hogy a megszokott keretek között folyó előadásokon megjelenjenek. Itt, ebben a mi városunkban, ismerek szép számmal vezető urakat, akik másfél évtized óta egyetlenegyszer sem jelentek meg pl. az Erdélyi Múzeum-Egyesület, vagy Irodalmi Társaság bár egyetlen előadásán

is. Igaz, hogy ezeknek nincs szükségük a tanulásra, mert sokat tudnak, tehát nem is fogadhatják el valakinek tanítását.

Az érdektelenség bűnével terheltek között nagyon sokféle típus található. Az eddig jellemzetteken kívül van még olyan, amely az esztétikai érdektelenség álláspontjáról utasítja vissza az egyesületi munkákkal való együttérzést. Ezek azok, akik unalmasnak, művésztelennek, vagy kifinomult ízlésükre nézve elviselhetetlennek nyilvánítanak minden ilyen munkát, s érdektelenül fordulnak el attól, vagy legfeljebb egy-egy ünnepi leereszkedésre vállalkoznak, amikor kitüntetető és megkülönböztetett tisztelettel felkérlik őket.

Az érdektelenség súlyos bűn, mert meggyöngíti és megbénítja a nemzeti élet organizmusának egy-egy szervét. De súlyos különösképpen azért, mert nyomában mind lazábbá és szakadozottabbá válik a nemzeti közösségi életet alkotó életviszonyok hálózata.

(Pásztortűz, 1936. január 31–február 15, XXII. évfolyam, 2-3. szám)

Nemzeti létérdekünk kérdései. A felelőtlen bírálgatás

Ha száz magyar ember együtt van, abból nem csak hét, hanem legalább hetvenhét meg van győződve, hogy minden vezéréknél nagyobb vezéri képességekkel van megáldva s a fennmaradt huszonhárom csak azért hallgat és nem vezérekedik, mert hetvenhét ember különben érzi magát, mint az egész együttvéve.

Emőke lányával

Kiránduláson

Lehet, hogy mind a száznak igaza van, de akkor meg Isten azzal vert meg minket, hogy ilyen tálentumos népnek teremtett. Akárhogyan is áll a dolog, az bizonyos, hogy a közéleti etikánk nagyon gyöngye, mert nagyon szeretjük a hátmögötti felelőtlen bírálgatást. Jaj annak, aki közülünk akár fenn, akár lenn, akármilyen nagy, vagy kis közösségben vezéri helyre kerül!

Ezek a sorok nem kedveznek semmiféle parancsuralomnak, legyen az akár egyéni, akár pedig testületi rendszer. Sőt, megvetem mint emberhez nem méltó formát. De megvetem azt a szabadosságot is, amely semmiféle vezetést nem tűr, mert ez még méltatlanabb az emberhez. Az emberi közösséghez az az alkotmányos élet a méltó, amelyet a felelős bírálat kísér és éltet. Ahol a vezetés rossz, nemcsak azért rossz, mert a vezető rossz, hanem azért is rossz, mert nem élteni a felelős bírálat, ellenben gáncsolja és bénítja a felelőtlen bírálgatás.

Hétről-hétre tele van az életünk gyűlésekkel és értekezletekkel. Egyházi, kulturális, irodalmi, politikai gyűlésekkel. A legtöbb rendkívül unalmas és egyhangú, mert a komoly és felelőségteljes bírálat hallgat, vagy pedig a vézérkedő bírálok nincsenek is ott, mert hát úgy sem érdemes megjelenni ott, ahol szembe kell nézni a kérdésekkel.

Ott, ahol a fokozatos képviseleti úton meg kellene indítani valamely ügy helyesebb, vagy célravezetőbb megoldását, ott nem tartjuk érdemesnek megjeleni és komoly viták, vagy akár harcok árán is kivívni a közvélemény új és helyesebb állásfoglalását. Azonban, ha már túl van egy ügy a megvitatásán, akkor megindul a kényelmes, felelőtlen bírálgatás és megtelik a lég olyan ragyogó megoldásokkal, hogy nemcsak a szűk körben mozgó kisebbségi magyar életet lehetne azokkal megváltani, hanem az egész univerzumot.

Kétségtelen azonban az is, hogy a bírálok – sőt a bírálgatók javára is legyen mondva – igen sokszor olyan észjárással, gondolkozásmóddal, sőt, olyan érzülettel állanak szembe, amelyet meggyőzni, vagy éppen megfordítani igen nehéz, vagy egyáltalában nem lehet. Ezekkel együtt éreznünk kell, hogy a vezetők és a vezetőtestületek igen sokszor merőben más síkban mozognak, tehát a velük való találkozás nem lehetséges. Vagy még súlyosabb az az eset, amikor olyan módon kezeltetnek kérdések, hogy nem is nyitnak utat még a jóindulatú és ügyszerű bírálat előtt sem. Így nyer teljes jogosultságot nemcsak a sajtó, hanem a társadalmi úton űzött bírálat is.

Ezek a sorok nem kedveznek semmiféle parancsuralomnak, legyen az akár egyéni, akár pedig testületi rendszer. Sőt, megvetem mint emberhez nem méltó formát. De megvetem azt a szabadosságot is, amely semmiféle vezetést nem tűr, mert ez még méltatlanabb az emberhez.

A felelős bírálatot el kell fogadni és el kell viselni. Aki nem elég erős és határozott a bírálat elhordozására, az nem elég erős és nem elég bátor a vezérszerepre, tehát nem vezetésre való. A bírálat hitelét nem ronthatja meg valaki azzal, hogy azt eleve felelőtlennek, vagy irányzatosságnak cégérezzi. Ha vezető ezt teszi, úgy ismét csak a gyöngeségét és gyávaságát árulja el.

Van azonban a felelőtlen bírálgatásnak egy súlyosabb fertőzött fajtája, amelyet a magyar közösségen kívül álló magyar nyelvű sajtótermékek képviselnek. Nem érdemlik meg, hogy szót vesztegessünk rájuk és mégis szólanunk kell róluk, nem hozzájuk, hanem az öntudatlan magyar réteghez, amely megritkult filléreivel támogatja és olvassa, s közben magába szívja azt a fertőző lehetet, amelyet ezek árasztanak. Nem is tudjuk felmérni, hogy ezek a sajtótermékek rágalmozó cikkekkel mennyit ártanak és mennyire szítják a felelőtlen bírálgatást. Anyagot adnak hozzá, jóindulatú, de szűklátókörű és gyöngye ítélőképességű embereket izgatnak elsősorban politikai és gazdasági, de egyházi és kulturális vezetőik ellen is. Ideje volna már, hogy öntudatra ébredjenek azok, akik felülnek az ilyen nyomtatványoknak, amelyek gonosz mesterkérdéseikkel arra igyekeznek, hogy megzavarjanak minden magyar közösséget és megakadályozzanak minden kristályosodási folyamatot.

A felelősséget érző bírálatnak a nemzet-szervezetben ugyanaz a feladata, mint a vérkeringést előmozdító hajtóerőnek: eleven, élénkítő folyásban kell tartania azt a vitalitási, amelynek jelenlététől és hatásától függ a nemzeti élet egészsége. Nemcsak, de ezenkívül fel kell vennie az elszánt harcot mindazokkal a kórokozó törekvésekkel, amelyek a nemzeti élet egységét építő magyar akarat ellen törnek.

(Pászortörtűz, 1936. március 31, XXII. évfolyam, 6. szám)

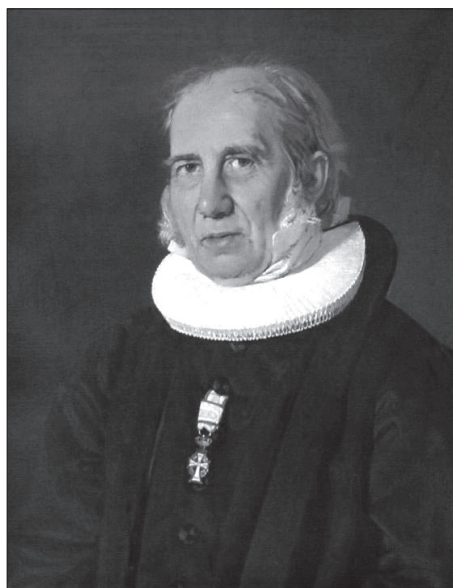

Tavaszy Sándor sírlemléke a Házsongárdi temetőben. Képek a család gyűjteményéből

Strázli Viktória

A népfőiskola diákszemmel

„Dániában senki sem tekint úgy a népfőiskolára, mint egy tanulási lehetőségre, inkább, mint egy év kikapcsolódásra a gimnáziumi évek után.”

Nikolaj Frederik Severin Grundtvig püspök, az első népfőiskola alapítója (1783–1872)

A beszélgetés alanyaként mindenképpen egy dán diákot szerettem volna megkérni, mert ők teljesen más közegben nőttek fel, mint mi, és teljesen más a felfogásuk egyes dolgokról, ezért érdekelt, hogy ők hogyan látják a saját jövőjüket. Sokáig nem tudtam, hogy ki lenne a legmegfelelőbb, aztán egyik este leültem beszélgetni egy dán fiúval, és rájöttem, hogy ő a tökéletes alany, mert jól ki tudja fejezni magát, mindenről van véleménye és érdekes dolgokat mesél.

A választottam 21 éves, és egy kisvárosból jött, Silkeborgból. Ez a város nem messze van Aarhustól, az egyik legnagyobb egyetemvárostól. A város, ahol született és él, egy körülbelül ezer lakosú település, így sok lehetősége nem volt az iskolaválasztás terén, de így is megtalálta azt, ami érdekelte, és ezáltal közelebb került ahhoz, amivel foglalkozni szeretne majd a jövőben.

Először az iskolájáról beszélgettünk, hiszen most fejezte be a gimnáziumot. A fő terület a gimnáziumban a matematika, angol, történelem és a dán volt, de természetesen voltak olyan órái, mint a biológia, sport. Az ott eltöltött évek alatt rájött, hogy az egyetemen mindenféleképpen reál tantárgyakkal szeretne foglalkozni, ilyen pl. a matematika, fizika.

Mivel nem tudta pontosan, hogy hova szeretne jelentkezni egyetemre, ezért más lehetőséget keresett, és így találta meg a népfőiskolát. Mivel tudom, hogy a dánoknak sokkal többet kell fizetniük azért, hogy itt lehessenek, rátértünk az anyagi dolgokra. Elmondása szerint Dániában szokás, hogy amikor egy gyerek megszületik, a szülei nyitnak neki egy számlát, és amíg be nem tölti a 18. életévét, addig minden évben vagy bizonyos időközönként pénzt raknak rá neki. Így tudott most eljönni, és ebből fog április után utazgatni egy kicsit, mivel az egyetem csak szeptemberben kezdődik majd. Amikor megkérdeztem, hogy miért pont egy népfőiskolát választott, elmesélte, hogy fiatalabbként részt vett kétszer is egy ehhez hasonló jellegű kurzuson, és nagyon élvezte, ezért szeretne volna kipróbálni, hogy milyen egy

népfőiskola. Arra voltam kíváncsi, hogy egy dán számára mit is jelent az, hogy népfőiskola. Sajnos Magyarországon az emberek nagy többsége nem tudja, hogy milyen intézményt takar ez a név, azonban ez másképp van a dánokkal.

„Dániában senki sem tekint úgy a népfőiskolára, mint egy tanulási lehetőségre, inkább, mint egy év kikapcsolódásra a gimnáziumi évek után. Ezen intézmények a tábortúzról, hippikről és gitárról híresek, egy olyan közegben, ahol a résztvevő diákok között nagyon szoros barátság alakul ki. Ez egy olyan lehetőség a számukra, ahol könyvek és esszék helyett végre azon dolgozhatunk, hogy különböző kapcsolatokat építsünk, barátkozzunk, és ezáltal jobb emberré is váljunk egy kicsit. Amikor egy családban összeszedjük a tényezőket, a népfőiskola miatt tesszük, mivel ezen iskolákban nekünk kell étkezés után mosogatni, és minden koszos tányéért, poharat összeszedni. A dán családok életében pedig ez a szokás a népfőiskolát jelképezi. Nálunk a népfőiskola a mindennapok része, nem igazán ismerek olyan dán, aki nem ment népfőiskolára legalább egyszer.”

Persze rögtön jött a kérdés, hogy miért pont ezt a népfőiskolát választotta.

„Két dolog miatt választottam ezt a népfőiskolát. Az egyik, mert egy unokatestvérem már volt itt, igaz, még évekkel ezelőtt, de ő nagyon sokat mesélt erről a helyről, és szerettem volna megnézni. A másik pedig, mert nagyon szerettem volna megtanulni németül, és természetesen hatalmas lehetőség volt, hogy december végétől síoktatóként dolgozhattam Ausztriában április végéig. Igazából az utóbbi az, ami miatt idejöttem. A nyelvtanulás miatt.” Ebből kifolyólag természetes, hogy a legtöbb tantárgya a német nyelvvvel kapcsolatos. Ettől függetlenül volt sport-, zene- és egyéb kötelező órája, ahogyan a többi résztvevőnek is.

Amikor arról kérdeztem, hogy a jövőben mivel szeretne foglalkozni, vagy mik az elképzelései, azt éreztem, hogy teljesen más ember ül előttem, aki komoly és határozott. Ráadásul a válasza is nagyon komoly és határozott lett.

A røddingi népfőiskola épülete (forrás: <http://www.roedding-hoejskole.dk>)

„Hogy pontosan mivel szeretnék foglalkozni, azt még nem tudom, de tudom, hogy egyetemre akarok menni, és utána dolgozni akarok. Szerencsére Dániában megvannak a lehetőségeink, és tudunk választani. Például tudom, hogy olyan szakmában akarok elhelyezkedni, ami jól fizet, de azt is tudom, hogy itt mi számít jól fizető munkának, és így tudom, hogy mit kell elvégezni ahhoz, hogy ilyen területen dolgozhassak. Ez elég biztonságérzetet ad az embernek ahhoz, hogy nyugodtan tudjon dönteni és keresgélni. Tudom, hogy ez sok országban nincs így, de itt tényleg tudsz előre tervezni, bármilyen félelem nélkül. Egyet azonban biztosan tudok, olyan szeretnék lenni, mint az édesapám, mert ő egy hatalmas számítógépes cégnél dolgozik, de olyan munkakörben, amit nem tudnak nélkülözni. Évekkel ezelőtt kapott egy állásajánlatot, de a cége annyira nem tudta elengedni, hogy új szerződést írtak vele, és azóta is ott dolgozik. Én is ilyen ember akarok lenni, akit nem tudnak nélkülözni. Ezért nem tudom, hogy akarok elhelyezkedni, csak azt, hogy ilyen ember akarok lenni.”

Ilyen választ nem igazán hallottam még 21 éves emberektől, de nagyon jó volt hallgatni, ahogy az édesapjáról beszél, és ahogy beleéli magát a mesélésbe. A munka megtalálása után utazgatni szeretne a barátaihoz, mert nagyon különböző helyeken élnek, és szeretné mindegyiket meglátogatni. Ahogy az iskoláról beszélgettünk, szóba került, hogy mennyire változott meg az említett négy hónap alatt.

„Sokat változtam, de pontosan nem tudnám megfogalmazni, hogy miben, csak érzem, hogy változtam. A legjobb, ami történt változás terén, hogy nagyon jól megismertem magam, a határaitam, hogy mennyit bírok elviselni és mennyit tudok kihozni magamból. Itt gondolok arra, hogy 80 emberrel kell 4 hónapig együttélni, a nap minden órájában, és ez

elég fárasztó és kiborító tud lenni. Ezen kívül rengeteg új dolgot kipróbáltam, amit otthon nem biztos, hogy kipróbáltam volna, és egyáltalán nem érzem azt, hogy ez hiba lett volna. Itt valahogy minden átértékelődik benned, nem igazán tudod eldönteni, hogy amit itt teszel, azt otthon is megtetted-e volna, de szerintem ettől jó ez az egész. Egy teljesen másik oldalról ismerem meg magamat ezen a helyen, és tetszik a változás.”

Ebből egyértelműen következett, hogy szereti ezt a helyet, és természetesen igazam volt.

„Nagyon szerettem ott lenni, mert lehetőséget tárnak eléd, és eközben teljesen szabadnak érzed magad, minden köztetés nélkül. Nem kell a vizsgákkal, a tanulással foglalkoznod. Persze kell tanulnunk, de nincsen számonkérés, nincsenek jegyek, nem kell izgulnod, csak élvezned kell az órákat, és próbálni minél többet tanulni. Szerintem ennél nagyobb lehetőség nem fog adódni. Főleg nekünk, síoktatóknak, hiszen mi majdnem öt hónapig Ausztriában voltunk dolgozni, ahol nagyon jó kapcsolatokat lehet kiépíteni, és ki tudja, lehet, hogy még visszamegyek, és ott fogok élni. Bár ezt nem hiszem, de nem tudhatom. A nyelv gyakorlása szempontjából tökéletes volt ez az időszak, a többi meg majd meglátjuk.”

Ebből a beszélgetésből nagyok sok mindent megtudtam, amire nem is számítottam, hiszen minden különbség megmutatkozott, ami a dánokat elválasztja a más országokból jövő diákoktól. A legszembetűnőbb, hogy a dánok minden nehézség nélkül tökéletesen beszélnek angolul, németül és természetesen dánul, míg mi magyarok az angollal is néha hadilábon állunk. Amikor megkérdeztem, hogy milyen rendszer szerint tanulnak nyelveket az iskolában, a következő választ kaptam.

„A legfontosabb, hogy nálunk nincsenek szinkronos filmek, minden filmet angolul adnak le a tévében, és dán

feliratot raknak hozzá. Ezen kívül nem a nyelvtan és a helyesírás fontos az iskolákban, hanem a beszéd, így sokkal gyakorlatiasabb óráink vannak. A helyesírás nem fontos, csak az, hogy mennyire tudod kifejezni magad. Sokkal inkább gyakorlatközpontúbb az oktatás Dániában, mint máshol, és ennek megvan az eredménye. Nem kell azon gondolkodnunk, hogy is van ez a szó, mert ha nem jut eszünkbe, akkor is körbe tudjuk írni, és el tudjuk magyarázni másféleképpen, minden nehézség nélkül.”

Ezen kívül ott van nekik az a biztonság, ami nekünk, magyaroknak nincs meg. Rajtuk valahogy azt látja az ember, hogy nem aggódnak semmiért, nem kapkodnak és valahogy mindent tökéletesen kiviteleznek. Ez a nyugodtság, ami körülveszi őket, valahogy rám ragadt, és egyszerűen csak élvezni szeretném az életet, nem stresszelve semmin, csak élni és azt tenni, ami jólesik. Nem egyszer rendeztünk valamilyen versenyt, amit mindig a dánok nyertek meg, bármilyen versenyről is volt szó, valahogy nem tudtuk őket legyőzni. De lehet, hogy nem is kell felvenni velük a versenyt, mert rengeteg dolog van, amit mi tudunk jobban, és rengeteg olyan dolog van, amiről ők még csak nem is hallottak. A kedvenc esetem, amikor egy dán fiú megkérdezte tőlem, hogy miért írom előre a keresztnévemet – azt hitte, hogy ezzel szeretnék kitűnni a tömegből. Amikor elmagyaráztam neki, hogy Magyarországon így írják, nem tudta elképzelni, hogy ez hogy működik. Néha azt érzem, hogy egy teljesen más világba csöppenem, és éppen ezért éreztem azt, hogy valamilyen úton még vissza szeretnék jönni ide, tanulni vagy dolgozni, vagy csak utazgatni, de vissza akartam jönni.

Ma itt élek, ami életem egyik legjobb döntése volt.

(Megjelent a Művelődés – Népfőiskola – Társadalom 2017/4. számában.)

Vargha Mihály |

Bocskai Vince szobrai elé

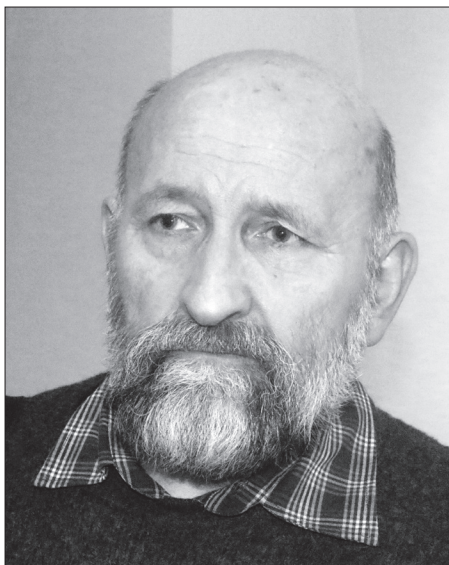
*Valósággal sokkolt
a kiállított művek
vizuális újszerűsége,
nyugtalanított, sőt
fárasztott a fiatal alkotók
kérdésfelvetése,
a formabontás, a műfajok
határainak elmosódása,
lerombolása...*

A Mester nevével először 1981-ben, a Medium kiállítás kapcsán találkoztam Sepsiszentgyörgyön. (Vajon ki emlékszik még az 1981. évi Mediumra? Ezt az országos művészeti seregszemlét Baász Imre grafikusművész szervezte a totalitárius diktatúra Romániájában, azzal a szándékkal, hogy tömörítse a formabontó, kísérletező, előremutató fiatal képzőművészeket. Ezzel a kiállítással került fel a megyeszékhely az ország és a Kárpát-medence művészeti térképére.)

Én akkor húsz éves művészjelölt voltam, éppen sorkatona. Emlékszem, félárú jeggyel, „ördögbőrben” néztem meg; mi több: ámuldoztam és (szorongtam) végig a Mediumot.

Valósággal sokkolt a kiállított művek vizuális újszerűsége, nyugtalanított, sőt fárasztott a fiatal alkotók kérdésfelvetése, a formabontás, a műfajok határainak elmosódása, lerombolása...

Mi lesz a Művészettel? Amire művész leszek (ha leszek...) lesz-e még nagybéttűs Művészet? Az a művészet, ami gyermekkorban elcsábított, amit tanáraink belénk plántáltak, ami távlatot adott az életnek: az igazság és őszinteség szépséggé való ötvözése vajon lesz-e még akkor?

Bocskai Vince szobrászművész. Horváth László fényképe (forrás: Wikipédia)

Nagy bajban voltam. A falakon frotázsok, kollázsok, műtárggyá avanzsált fényképek, firkák, asszamlázsok, a térben installációk, akkor találkoztam először ezekkel a fogalmakkal. Bevallom, számomra akkor, ott a Medium egy kicsit a világ végét is jelentette!

Nagyon sok jó, friss, merész ötletet láttam, de úgy éreztem, a mesterség, az átéltség, a gondolati mélység valahogyan veszélyben van, elsikkadhat ebben az ötlethömpölygésben. Akkor nem tudtam, hogy ezek a kérdések nemcsak ennek a kiállításnak a dilemmái, hanem az egész 20–21. századi művészeté is. És végig fog kísérni egész életemen, hiszen nemcsak a mi kis életünk, hanem az egész nagyvilág gyökeres értékviszályon megy át. Ezt az átváltozást pedig nemcsak a művész szenvedti meg, hanem vele együtt a befogadó is.

A Medium terében számomra akkor Bocskai Vince szobrai jelentették a reményt. A *Turbános fej* és a *Savonarola* jelentette a kapcsolatot a régi és az új, a hagyomány és a modernség között. Ezekben a kis fejekben megmutatkozott a kor minden nyugtalansága, meghasonlottsága, erkölcsi ingatlansága és mégis szíven, becsülettel meg voltak mintázva! Szememmel élvezettel tapogattam végig az égetett agyagba mintázott formákat, a rejtett geometriát, a tudatosan megtervezett, de könnyed játékosággal alkalmazott drapériát.

Tetszett a munkákban a természetesség lehelete. Tetszett az, hogy ezek az „ábrázolt” személyek élhettek volna évszázadokkal ezelőtt is, és ugyanakkor szembemehettem volna velük akár az utcán is. Időtlenek voltak, és mégis esendők, emberiek. Redőikben-ráncaikban ott posztolt a parttalan örökkévalóság.

Ez a felismerés jelentette a kiskatona számára – ott, a szentgyörgyi képtárban – a vigasztalódást, a lelki balzsamot. Tiszta pillanat volt, amelyre ma is jól emlékszem.

A (poszt)modenizmustól, a „kortárs” művészettől felhorzsoltnak, az új

trendektől kicsit kiábrándultan kapaszkodtam bele a két groteszk fejcskébe. Ha egy ennyire új szemléletű kiállításra ezek a művek bekerültek, talán nincs minden veszve, gondoltam.

A szobrokban mélységes emberszeretetet éreztem. Az egyház középkori fanatikusa, Savonarola is úgy volt megmintázva, hogy furcsa arca, fintora, torz vigyora is valahogyan esendően szép volt. Meghökkenő volt egy ilyen negatív személynék szobrot készíteni a diktatúra körülményei között, hiszen a pártállami kultúrpolitika nem nagyon tűrte a „dekadens”, kétértelmű üzenethordozót. Talán magát vélte felismerni benne? (A kiállítás szervezőjét, Baász Imrét rövid idő múlva menesztették is állásából...)

Húsz esztendő eszem viaskodásaira akkor (és azóta is) Bocskai művészete a(z egyik) válasz. A *Savonarolához* hasonlóan a legtöbb korai Bocskai-kisplasztika sokréteggű jelentéssel bír. Felfejteni ezeket a rétegeket, megérteni a titkos, finom utalásokat igazi szellemi kaland számomra még ma is.

Szemlélésükkor ugyan gyakran idéződik fel bennünk régmúlt korok (reneszánsz) hangulata, motívumvilága, de a téma, a feltett kérdés, a művészi attitűd viszont ütősen korszerű!

Ritkán látni olyan egységet a kifejezési formákban, mint Bocskainál: ugyanaz a műgond és komolyság jellemzi a beszédét is, mint a szobrászatát, de mindig, minden formában vagy mondatban ott bujkál a humor, az emelkedett derű, az életöröm.

Bátorság kellett a legdurvább Ceaușescu-rendszerben megmintázni az elmebajos római császárt, Nérót, a gyermekkórus alultáplált, de éneklésre és zászlólengetésre fogott kis tagjait, az ablakon kitekinteni szándékozó, de a drapéria alól kinézni nem merő, rettegő emberek figuráit. Ma, a szólásszabadság áldásai és átkai közepette talán fel sem sejlik a nézőben ezen motívumok, témák szellemi töltete, kortörténeti

Márton Áron 2009 február 28-án felavatott szobra Kolozsváron (forrás: Wikipédia/Istvánka)

érdekessége. Messze került tőlünk a totalitárius rendszer minden visszássága. De a szemforgatás, a (vallási) fanatizmus, a gyávaság, a patópálság, a kishitűség, az álszentség sajnos továbbra is élő és működő fogalmak mind a közönségi, mind pedig egyéni életünkben.

Talán ezért aktuálisak ma is Bocskai Vince kisplasztikái, mert nagyon emberiek és mélységesen őszinték. E szobrok zömének születésekor a kimondott igaz szóért akár börtön is járt. Ez a kor volt, amikor a művészek és a nézők a szimbolikus jelhasználat okán mint cinkosok összekacsintottak. A jelbeszéd, a titok, a szimbólum tartotta a lelket az emberekből. Egy versben, egy mondatban, egy festményben, egy szoborban felfedett utalás, egy rejtett üzenet segített a túlélésben. Mi tartja ma a lelket bennünk? Vajon mi segít bennünket ma túlélni?

A rendszerváltozás az erdélyi magyarság számára kevés pozitívumot hozott, de a köztéri szobrok állítása tekintetében valóságos reneszánszról beszélhetünk. A megrendelések egy szobrász életében új dimenziót nyitnak. Így történt ez Bocskai Vince esetében is. Végre megnagyobbodhattak a tenyéryi szobrok, a drapériatanulmányok, az arcok, a figurák. De (talán) időlegesen háttérbe szorult az alap groteszkhang, a társadalomkritika. Hangsúlyosabbá válik a fennköltesség, az ünnepiesség.

A súlyponteltolódást regisztrálva is megállapíthatjuk, hogy Bocskai esetében a hetvenes-nyolcvanas évek kisplasztikai és a 90-évek monumentális köztéri szobrai között nincs formai, stílári szakadás. Ugyanaz a műgond jellemzi a Bernády Györgyöt, a Márton Áront, az Apor püspököt ábrázoló szobrokat, mint a korai, számomra revelációként ható Savonarolát vagy a Turbános fejet. Ugyanaz a kierielttség érhető tetten az arcon, a végtagokon, a ruházaton, mint a pálya kezdetén a kisplasztikákon. Nonfiguratív köztéri munkái is szellemesek, eszköztelenek, tömörek és lényegre törőek. Meggyőznek arról, hogy nincsenek izmusok, hanem csak jó vagy rossz művész. (Szilágyi Domokos mondja, hogy a *modernség* és a *marhaság* közé soha ne tegyünk egyenlőségjelet...)

Amikor Bocskai életművét szemléljük, szinte önkéntelenül merül fel a kérdés: hogyan lehetett ennyit és ilyen szinten alkotni, úgy, hogy közben tanárkodott, gondot viselt családjára és a közösségi élet kihívásaira is becsülettel válaszolt?

A válasz ott van a Mester habitusában. Külön szerencsének tartom, hogy az utóbbi időben sokszor találkozunk, beszélgetünk. Alapos szakmai ismerete, pedagógiai érzéke, embersége megbízható útmutatást ad a fiatalabb pályatársaknak. Ritkán látni olyan egységet a kifejezési formákban, mint Bocskainál: ugyanaz a műgond és komolyság jellemzi a beszédét is, mint a szobrászatát, de mindig, minden formában vagy mondatban ott bujkál a humor, az emelkedett derű, az életöröm.

Az Erdélyi Művészeti Központban megtartott kiállításán talán soha nem látott számban és minőségben láthatjuk egy ízig-vérig erdélyi szobrásznak a munkásságát. Ízlelgessük, örvendjünk a szobroknak!

És kívánjuk, hogy az elkövetkező években a Nyugdíjas Tanár sarkallja alkotásra és tegye termékennyé az Örökifjú Szobrászt, mindannyiunk örömére!

Suba László

Kövek, kavicsok, sziklák

Mindenki másképpen közeledik a kőhöz. Az építő a neki való alkalmasságot, a szobrász a faraghatóságot, az esztétikai látványt látja benne, a nők és más érdekeltek egy része a drágaköveknek lesz az ismerője.

Földlakó lévén az ember együtt élt a kővel, mint földünkhöz tartozó képződménnyel. A kőhöz való viszonyunk valamelyest változott az idők folyamán, főképp a kő felhasználásának és a vele kapcsolatos ideák szempontjából. Mindenki másképpen közeledik a kőhöz. Az építő a neki való alkalmasságot, a szobrász a faraghatóságot, az esztétikai látványt látja benne, a nők és más érdekeltek egy része a drágaköveknek lesz az ismerője.

Bemutatok néhány kőfajtát a felhasználhatóságuk szerint. Egyik legelterjedtebb, legfelhasználtabb közülük a homokkő: üledékes kőzet, amelynek színe a világos barnától a zöldes feketéig terjed, réteges szerkezetű, ezért jól hasítható. Az ókor kedvelt építő anyaga. Egyiptomban, a Római Birodalom területén nagymértékben használták templomok, síremlékek, obeliszkek, diadalkapuk építésére. Ebből a kőből voltak kialakítva Egyiptomban a Királyok völgye sziklába faragott síremlékei és Petra romváros Jordániában. A mészkő szintén üledékes kőzet, amely fehér, sárga,

vörös, szürke és fekete árnyalatokban is előfordul. Tartalmazhat szerves anyagokat, csigák és más tengeri élőlények nyomait. A mészkő kedvez a barlangok kialakulásának, mivel a víz hosszas alakító munkájával üregeket formál benne. Románia területén sok mészkőbarlang található – Torda közelében, a Tordai-hasadékbán is található barlangok. Az ősember számára a barlang jó menedéket biztosított. A mészkő egy része jól faragható, használják építkezésekhez és szobrok készítésére. Van olyan mészkő, ami égetéssel mésszé alakul, a színes mészkövek pedig festékek előállítására is alkalmasak.

A márvány kemény kőzetként ismeretes, mészkőből alakult hő és nyomás hatására. Csiszolva fényes felületet ad. Már az ókortól építkezésekhez és szobrok készítésére használták. Nálunk, Ruskicabányán nagy mennyiségben megtalálható a fehértől sötét rózsaszínig terjedő színekben. Híres Olaszországban a carrarai, Görögországban pedig a pároszi és pentelikoni márvány. Ma is

Torockói utcakép a Székelykövel

Michelangelo: Krisztusfej (márvány)

használják szobrászatban, építkezésekben, falak, padlózatok díszítésére, mert színével, mintázatával esztétikai hatást vált ki. A gránit mélységi, magmás kőzet, amely nagyon kemény, és csiszolással fényes felületet ad. Alkalmas szobrok és sírkövek készítésére. A kemény kövekhez tartozik az andezit és a bazalt is. Ezeket a vulkanikus kőzeteket építkezéseknél, útépitésnél használják, de a szobrászok is kedvelik. A Hargita-hegységéből hozott andezitből sírköveket is faragnak. Én szobrot faragtam andezitből, mert kemény, időtálló kő.

A drágakövek a kövek egy különleges csoportját képezik, amelyekhez a legrégebbi időktől hiedelmek fűződnek.

Különleges körülmények között keletkeztek, amihez a hőmérséklet, a nyomás és az összetétel járult hozzá. Nagyrésztük szervetlen eredetű, de van néhány, amelyik biogén ásványi anyagokat tartalmaz, mint a gyöngy, korall, borostyán. A legértékesebbek a kemény drágakövek, mint a gyémánt, a smaragd, a zafír, az akvamarin vagy a berill. A gyémánt átlátszósága, fénye tökéletes, árnyalata a színtelentől a feketeig terjed. A földköpeny kéreg alatti rétegeiben, legalább 140-150 kilométeres mélységben keletkeznek, és vulkáni kitoréssal kerül felszínre.

A jadeit és a nefrit a legrégebben ismert drágakövek. A jadeit nagyon kemény, és biorezonanciás sajátossága van. Szobrokat, misztikus tárgyakat, amuletteket készítettek belőle. A természetgyógyászatban gyógyító kőnek használják ma is. Színe zöld, de előfordul más árnyalatokban is. A nefrit színe hasonlít a jadeit színéhez, rostos összeszövődő felépítése miatt mindkettő alkalmas áttört formák kialakítására is. A nefritből az őskorban kőbaltát is készítettek, de ma is feldolgozzák – ékszereket, dísz tárgyakat, gyógyító köveket készítenek belőle.

Az emlékköveknek és sírköveknek jelentős történelmi-néprajzi dokumentáló szerepe is volt. Az őskortól kezdődően az emberek hagytak hátra emlékoszlopokat, sírköveket, amelyek a kő

tartósságának köszönhetően fennmaradtak. A Stonehenge-i emlékhely Angliában található, és időszerűségünk 5000 évvel készíthették. A tudósok szerint kultikus, csillagászati szempontok játszottak közre, és a korabeli törzsek közös összefogásával volt lehetséges az óriási kövek odahelyezése. A Húsvét-szigeten található kőből faragott fejek magassága a 10 métert is eléri. Valószínűleg az ősokeket ábrázolják, akiket a szigetlakók védőknek tekintettek. Az írás felfedezésével az emlékoszlopokat, sírköveket feliratokkal látták el. 1799-ben találták meg a rosette-i követ, amelynek segítségével megfejtették a hieroglif írást. A kő az időszerűség előtti időkből származik, görög és egyiptomi hieroglif írást tartalmaz. Temetőink sírkövei is sokat segítenek történelmi adatok feltárásában, de a díszítő motívumok is érdekesek.

Nézzünk szembe a hegyekkel, a kősziklával kapcsolatos elképzelésekkel, amelyek a legrégebbi időktől elkísérik az embert. A mindenkor ember képzeletében a hegy az erőt jelentette, az éghez való közeledést. A görög istenek Görögország legmagasabb hegyén, az Olümposzon laktak. A zsidó hagyomány szerint Mózes a Sínai-hegyről hozta a tízparancsolatot. A mai ember is kiveti eszméit, elképzeléseit a hegyekre. Ilyen például az Amerikai Egyesült Államokban a négy nagy államelnököt – George Washington, Thomas Jeffersont, Abraham Lincolnt és Theodore Rooseveltet – bemutató Rushmore-hegy, Dél-Dakota államban. 1927-ben kezdték faragni gránitba, 18 méteres nagyságban a volt elnökök portréit, és 14 év alatt készültek el vele. Ma nemzeti emlékhely, évente kétféle milliárd ember látogatja. Ilyen sziklába faragott szobrok más országokban is találhatóak. A ma embere is szívesen szemléli ezeket a különleges alakzatokat, mert ezek örök kapcsolatban maradnak az anyatermészettel.

Napjainkban a kő helyett a cement lett az első számú építőanyag. Ma is használják a követ az építésben, de kiemelik esztétikai szépségét is. Összhangba hozzák más anyagokkal, mint a fémekkel, az üveggel és az ősidőktől használt fával. Az ember célja az, hogy jól érezze magát ezekben az épületekben, hogy kerülje az elidegenedés érzését. És mivel az ember szereti a követ – a kicsi kavicsból kezdve a nagy kőszikláig –, így ez az emberhez közelálló anyag maradt, ezért az épületek falait kövekből vágott lapokkal borítják, mert esztétikai élményt nyújtanak. Tudjuk, hogy a kő a szobrászat fő anyaga volt az őskorban, a középkorban és az ezt követő korokban is. Ma már

nagymértékben használják a szobrok készítésére a fémeket, de a kő ma is a terrek, parkok kedvelt díszé, legyen az egy szobor, vagy a természet által kialakított forma.

Az emberen kívül a természet is munkálja a követ a maga módján. Itt gondolok a Kolozsvár melletti Feleki-tetőn található kerek kövekre, amelyek Kolozsvár parkjaiban is láthatók. De én láttam érdekes víz által megmunkált köveket Makfalván, a Református Parókia udvarán, amik a Küküllőből lettek kiemelve. Szép gyűjteményt láttam a Maros megyei Kőröspatakon, a Szalmakalap Múzeum udvarán. Meggyőződésem, hogy sokan gyűjtöttek hasonló, természet által kialakított köveket, mert elnyerték a tetszésüket a különleges, fantáziát megindító formák. Ezek a természet által megmunkált kövek néha arra indítják a szobrászokat is, hogy kevés közreműködéssel szobrokat alakítsanak ki belőlük.

Sok szobrász emlékezett meg a kőről. Michelangelónak tulajdonítják az a mondást, hogy a kőben benne van a szobor, csak a fölösleget kell eltávolítani – a fölösleg eltávolítása után a kész szobornak meg kell tartania a kő tömörségét, egységét. Medgyessy Ferenc, debreceni szobrász is hangsúlyozta a kő tiszteletének fontosságát, Fekete József pedig ezt írja egy helyen: „A kő és márvány sajátosságai, szokásai állandóságot mutatnak, amelyek olyanok, mint a törvények. Ha a szobrász éveket tölt velük egy intim magányban, kibontják szívüket, és eltűnik ellenséges magatartásuk. A szobrász kezdi érteni nyelvüket, kérdéseire pedig mélységgel megértéssel válaszolnak.” (Mircea Toca: *Iosif Fekete*, Editura Meridiane, 1977)

Benczédi Sándor: Anya (kő)

Gaal György |

Szóban-képben az örök városról

Volt alkalma megcsodálni
az utcákat, tereket,
épületeket. Hangulatukat
megragadni, feldolgozni.
Így születhetett meg
az a huszonöt metszet
és tusrajz, amely e kötet
lényegét teszi ki.

Takács Gábort már vagy négy évtizede grafikusként, művészeti íróként, az exlibrisek alkotójaként és népszerűsítőjeként tartjuk számon. Barcsay Jenő és Gy. Szabó Béla tanítványának vallja magát. Eddig kiállított, megjelent metszetei is sejtették, hogy szenvedélyes utazó, aki nyitott, művészszemmel járja a világot. Felkészül az útra, hogy annál jobban befogadhassa a látványt, hogy megértse az összefüggéseket. Aztán kis érlelés után az emlékekből műalkotások születnek, megőrkítve nemcsak a látványt, hanem annak hangulatát is. Eddig már Barcelonától Jeruzsálemon át Pekingig is eljutott, s látogatása színhegyein szerzett élményeiről metszetekben is beszámolt. Egy-egy város néhány tere, épülete ragadta meg fantáziáját, s egyéni módon örökítette meg őket (Takács Gábor: *Barcelonától a Távol-Keletig szóban-képben*. Kolozsvár, 2013.) Már négy évvel ezelőtti kötetében is jelentős teret szentelt Rómának. De az örök város nem hagyta nyugodni... Most egész kötettel* adózik az ott szerzett élményeknek.

Rómát leggyakrabban örök városként aposztrofálják, de nevezték már a világ közepének, minden út célpontjának (minden út Rómába vezet!), a keresztény világ fővárosának – s 1870 óta hivatalosan is viseli az egyesített Itália, vagyis Olaszország fővárosának a rangját és címét. Ugyanakkor, ha létezne ez a cím, a világ turizmusának fővárosi rangját is megérdemelné. Mert sok híres városa, sok gyönyörű épületegyüttese van a világnak. De olyan város, ahol kétezer év művelődéstörténetét folyamatában lehet szemlélni, ahol az ókori romoktól a múlt századi épületsodáig minden stílus jelen van, csak egy van, Róma. Együtt élnek itt a császárkor világbirodalmi épületei a kereszténység legszentebb hajlékaival és a huszadik század kavargó forgalmával, néha fűlsüketítő zörejeivel. Aki világot akar látni, az nem kerülheti el Rómát. S aki egyszer ide beteszi lábát, egy életre szóló élménnyel gazdagodik.

Mondhatjuk: Takács Gábor szerencsés ember. A Római Magyar Akadémia meghívására két alkalommal is hosszabban időzhetett az örök város szívében, a Palazzo Falconieriben. 1998-ban három, 2002-ben két hetet tölthetett itt. Volt alkalma megcsodálni az utcákat, tereket, épületeket. Hangulatukat megragadni, feldolgozni. Így születhetett meg az a huszonöt metszet és tusrajz, amely e kötet lényegét teszi ki. Van közöttük térábrázolás, palotarom, épület és épületrészlet, kút és szobor, diadalív és kariatida. Mindegyik egyéni megfogalmazásban. Van, ahol jól áttekinthetően jelenik meg egy-egy épület vagy tér: a Pantheon, a Trinita del Monte, a Colosseum, a Fabricius híd, a Santa Maria in Cosmedin. Van, ahol csak egyetlen részletet emel ki, meglátva benne a múlt üzenetét, a művészi megfogalmazás lényegét: a Via Appia hatalmas kövei, a Szent Péter-bazilika kupolája, az Angyalvár bronzangyala, a San Pietro Mózese. S aztán ott a sok látomás, ahogy a művész a benyomást rögzítette – gyakran cím nélkül fel sem ismernénk az ábrázolt műtárgyat:

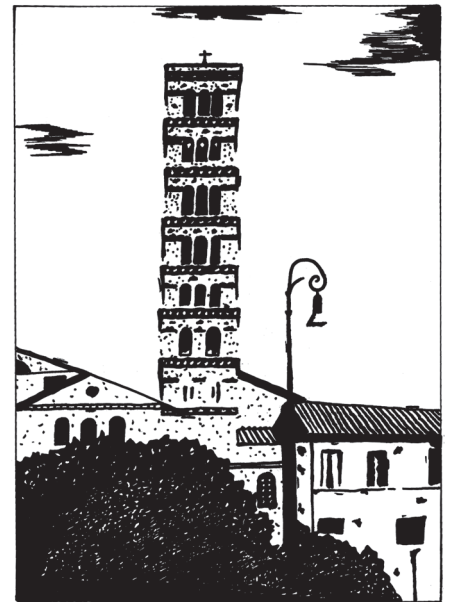
Bernini Fontana del Tritoneja. Tusrajz

a Pantheon gránitoszlopai közt, a Pantheon-kút, a Szent Péter-bazilika a Via Conciliazionéről nézve, a Gangesz-alak Bernini szökőkútján, a katakombák. Ez Róma Takács Gábor egyéni megfogalmazásában.

A szerző azonban nem elégedett meg a művészi ábrázolással. Bizonyára útkalauzok, várostörténeti munkák tucatját böngészte át, hogy jobban beelásson az örök város titkaiba. Kialakította a maga saját városképét. Megismerte tájegységeit, negyedeit, a hét dombot és a Tiberis-partot, amelyek a város bölcsőjeként szolgáltak. Valamennyit nem ábrázolhatta, de amit megismert,

amit látott, azt leírta. Saját szempontú útkalauzt állított össze Rómához. Huszonöt fejezetben mondhatni a város minden fontosabb pontjáról elmondja az alapvető tudnivalókat. Pontosságra törekszik, gyakran megadja az épületek rendkívüli méreteit, még a közöttük lévő távolságot is percben méri. A városépítésben jeleskedő pápák egész sorát említi (többnyire az eredeti családnevüket is odaillesztve), rajtuk kívül bíborosok és főúri családok tucatja írta be emlékét a várostörténetbe egy-egy épülettel. S aztán jönnek a művészek: Bernini, Borromini, Bramante, Fontana, Leonardo, Maderna, Michelangelo, Raffaello... A legnagyobb dicsőség volt századokon át Rómában megrendeléshez jutni, valami maradandót alkotni.

Néha túl a tényeken, maga a mesélő egyén is megszólal, leírja benyomását, emberi érzéseit. Ezek a legsikerültebb részek. A Szent Péter-bazilikához így közelít: „A rálátás a bazilikára lenyűgöző. Már messziről érezni a vonzást, a tér sodrását, ahogy egyre közelebb visz a mind nagyobbra nőő templomhoz. (...) A templom előtti tér a maga nemében egyedülálló. Két hatalmas kar tárul a látogat felé, mely a Bernini által megálmodott oszlopcsarnok két egyenlő félköréből adódik”. Egy templomból kilépve ilyenek találja a Via Veneto forgalmát: „Mint valami felgyorsított filmkockákon, olyan a forgalom látványa. Kiskocsik tömege a világ minden fajtájából képez tömött oszlopszort az úttesten. Ebben a tömegben furakodik előre, tör magának utat

Santa Maria in Cosmedin. Tusrajz

a számtalan, ide-oda cikázó motoretta, 500–600 kcm-es repülő csoda”. A Via Appiát bemutatva szól a környéken lévő katakombák rendszeréről, ezek hossza mintegy 900 km. Maga is leszáll a halottak egykori birodalmába, de a sötét folyosókon való bolyongás hamar kimeríti: „Bevallom, félórás bolyongás után már rosszul lettem környékezett, azt hittem, soha nem látom már a napvilágot. Négy-öt nyelv ismert szavaiból összeállított amalgám nyelven próbáltam vezetőm tudtára adni, hogy vezessen a felszínre”. Az Angyalvár 58 termes múzeumának megtekintése annyira fárasztó, hogy utána jólesik a Tevere-parti platánok alatt a szabadteri hűsülés. Nem egy esetben meglátja az utca szegényeit is: a Spanyol tér dobozban lakó emberét, a Navonne tér macskakövén heverő félmeztelen férfit, aki sört iszik és végtelenül monologizál. Az utcai muzikusok fülbemászó melódiai néha kellemesen csengenek, de gyakran szomorú sorsra utalnak: „A Fabricius hídon több alkalommal láthattuk ugyanazt a muzsikust kálappal, dobozzal maga előtt, hú kutyája társaságában. Nem könnyű kenyérkereset, de valamivel mégis több a koldulásnál”.

A szép kivitelezésű kötet 25 nagy metszetét 26 kisebb, fejezetzáró bélyegmetszet és 6 szépen mintázott iniciálé egészíti ki. Ilyenformán a kötet művészeti albumnak és útikönyvnek is beillik. Büszkeségéül szolgálhat nemcsak a szerzőnek, hanem az Exit Kiadónak is.

* Takács Gábor: *Róma, az örök város*. Exit Kiadó, Kolozsvár, 2017. 112 p.

A Colosseum. Fametszet

P. Buzogány Árpád

Kőbe faragott múltunkról

Cs

inos kivitelezésű, érdekes és ritka témájú könyvet adott ki a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum a Pro Havadtó Egyesülettel közösen. Egy település régi sírjeleit veszi számba a szerző, Kinda István, a néprajztudományok doktora, a múzeum munkatársa.

A másfélszáz oldalas kiadvány előszava szerint „szokatlan a falusi ember és a néprajztudomány számára is” a téma. Címe: *Homokkőbe faragott múlt* (Havadtó régi sírkövei). 2016-ban jelent meg Sepsiszentgyörgyön.

A szerző szerint is „gazdagon faragott, különleges jelképvilágú”, illetve díszes sírjelekről van szó, melyek a település múltjának tárgyi emlékeihez tartoznak. A régi temetőben lévő homokkő sírkövek a 18. századból maradtak ránk, és koruknál fogva „Székelyföld falusi sírjeleinek korai rétegéhez tartoznak”. Kinda István a 19. századi kőfaragóknak a régi temetőben lévő gazdag kézműves hagyatékát „a legegységesebb ilyen jellegű történelmi-néprajzi” örökségnek nevezi, székelyföldi viszonylatban.

Havadtón értékelik is ezt, újraállították a régi sírköveket, felterjesztésük nyomán Havadtó régi temetője és Menyhárt Károly kőfaragó munkássága múlt évtől az Erdélyi Értéktár részévé vált.

Közel negyvenoldali tanulmányban (*Kőfaragók, sírkövek, jelképek Havadtón*) tárgyalja, mutatja be a szerző a település temetkezési helyeit, az azzal kapcsolatos irattári forrásokat és a halál leggyakoribb okait (aszskórság, forró

betegség, hagymáz, skarlát, sorvadály, súlybetegség, száraz betegség, toroklob, tüdőlob, veres himlő stb.). A következő részben a kőfaragásról olvashatunk, illetve az ismeretlen megismert helyi kőfaragókról.

A sírjel azt is jelzi természetesen, hogy az elhunyt milyen szerepet töltött be a helyi közösségben. Ezzel kapcsolatosan foglalkozik a szerző a sírkövek anyagával (több típusú homokkő, illetve ritkábban andezit, trachit), a faragás technikájával, a betűtípusokkal, díszítőmotívumokkal, a sírjelek alakjával.

A következő terjedelmes rész, csaknem száz oldal a régi sírköveket mutatja be: fényképpel, rajzzal, a feliratok szövegének közlésével és egy tömör leírással. A rajzokat Péterfy László és Szeles József készítette. A sort egy 1803-ban állított, tulipánnal díszített kő kezdi. A század elejéről változatos megformálású, alakú és eléggé megkopott kövek maradtak az utókorra, zömében tulipánmotívumosak, és tetszetős betűkkel megírtak. A leírásokat a szerző az egyház (halotti) anyakönyveiből egészítette ki a halál okára utaló feljegyzésekkel. A század közepéről származó egyik kő a hátoldalára faragott férfialakkal, fával és ülő szarvassal manapság már megfejthetetlen, rejtélyes üzenet hordozója. A legtöbb kő a természetes (ovális) formáját megőrizve vált sírjellé, erre példák az oszlopszerű formájúak is. A század második felében váltak elterjedté a kövek peremén futó, koszorúszerű díszítések. Némelyiken rímbe szedett felirat olvasható. Oszlopszerű köveken faragott arcmás is látható, domborműszerű kivitelezéssel, egyiken egy honvédhuszár is, lóháton. A bemutatott sírjelek sorát pár 20. század eleji zárja.

A román és angol nyelvű tartalmi összefoglalóval záruló könyv dokumentáltsága okán is figyelmet érdemel. A száz régi sírkő bemutatásával, adatainak közlésével valójában közkinccsé teszi azokat, hiszen, mint a szerző fogalmaz, „a székelyföldi népművészet teljes valójukban feltárt gyöngyszemei”.

Havadtón újraállították a régi sírköveket, felterjesztésük nyomán Havadtó régi temetője és Menyhárt Károly kőfaragó munkássága múlt évtől az Erdélyi Értéktár részévé vált.

